

# SİYASİ TARİH ALANINDA AKADEMİK TARTIŞMALAR

Editör: Doç.Dr. Fatma OKUR ÇAKICI

**yaz**  
yayınları

# **Siyasi Tarih Alanında Akademik Tartışmalar**

**Editör**

Doç.Dr. Fatma OKUR ÇAKICI

**yaz**  
yayınları

2026

**Siyasi Tarih Alanında Akademik  
Tartışmalar**

Editör: Doç.Dr. Fatma OKUR ÇAKICI

---

**© YAZ Yayınları**

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

---

E\_ISBN 978-625-8926-24-8

Haziran 2026 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3  
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

[www.yazyayinlari.com](http://www.yazyayinlari.com)

[yazyayinlari@gmail.com](mailto:yazyayinlari@gmail.com)

## İÇİNDEKİLER

- The Prizren League and the Birth of the Albanian Nationalism: From Particularism to the Union.....1**  
*Murat Bürkan SERBEST*
- Cemal Abdünnasır Dönemi Mısır ve Hür Subaylar Hareketi .....32**  
*Mahsun SEYİTVAN, Mehmet KAYA*
- Fransa'nın Tunus'a Müdahalesinin Amerikan Basınına Yansımaları (1881).....56**  
*Gökhan DURAK*

*"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."*

# **THE PRIZREN LEAGUE AND THE BIRTH OF THE ALBANIAN NATIONALISM: FROM PARTICULARISM TO THE UNION<sup>1</sup>**

**Murat Bürkan SERBEST<sup>2</sup>**

## **1. INTRODUCTION**

After the French Revolution, the Balkans witnessed the birth of new nation states. In the Balkans, the struggle for the building of new nation states began in full off the Serbian revolt in 1804 within the Ottoman Empire. Greece was established in the Peloponnese Peninsula, gaining its independence from the Ottoman Empire for the first time in 1832. Following Greece, Serbia and Romania, which emerged as autonomous states under the Ottoman Empire in the Balkans in the 19th century, gained their independence. Bulgaria also achieved autonomy in 1878 and became independent in 1908.

In the emergence of new nation states in the Balkans, it is understood that there was actually a dual struggle for independence. On the one hand, there was a political struggle for independence against the Ottoman Empire, and on the other hand, there was a struggle for independence against the Greek Orthodox Patriarchate located in Istanbul-Fener (Phanar). The struggle for independence from the Greek Patriarchate in Istanbul, first and

---

<sup>1</sup> The subject of this article was previously presented online orally in Turkish at the International Balkan Symposium titled "Towards a Future in Peace", organized jointly by Istanbul Ticaret University, International Development and Cooperation Association (UKİD) and Ümraniye Municipality on 17-19 December 2021.

<sup>2</sup> Assoc. Prof. Dr., Kyrgyzstan Türkiye Manas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Bishkek/Kyrgyzstan, ORCID: 0000-0003-2961-6549.

foremost, was another important stage in the nation-building processes of the Orthodox peoples in the Balkans. Those who achieved this were thus accepted as a separate nation within the *millet sistemi* ("nation system") in the Ottoman Empire.

In the Ottoman Empire, the several communities which called "Albanian" (as in Turkish *Arnavut-lar*) in the Balkans region. The root of the words "Arnavut" and "Arnavutluk" (it means "the place where Albanians live" in Turkish) in Western languages is the word "Albania", a name used by the Romans. The word "Albanon" is also found in Byzantine sources. Today, Albanians use the name "Shqipëri" for their country in their own language. The Albanian equivalent of the word "Albanian" is "Shqiptar". "Shqipëri" means "Land of the Eagles". The "Alb-" part in the word "Albania" means "Mountain" (Shehu, 2011, p. 393). The word "Arnavut" in modern Turkish takes its source from Ottoman Turkish. The forms "Arvanid" or "Arnavud" are encountered in Ottoman sources. Among the first Ottoman documents, there is a notebook called "*Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*" dated 1431-32. Over time, in accordance with Turkish phonetics, first the vowels changed places and then the /i/ sound turned into /u/. In modern Turkish, the final /d/ became /t/. The source of the word "Arvanid" used by the Ottomans is the Greek language. This name is encountered in Byzantine sources (Durmuş & Simitçiu, 2016, pp. 92-94).

Albanians were divided, in addition to their other divisions, especially in terms of religion. Muslim Albanians were the majority in this society, and they were also divided among themselves as Sunni and Bektashi groups. Christians were divided among Orthodox and Catholic (Clayer, 2013, pp. 31-41). Despite this division, the Albanians faced the danger of losing their lands in 1878 with the decisions of the San Stefano Agreement, and despite their divisions in terms of religion,

language, clan, etc., they developed a will to come together for the first time in a serious way.

The “League of Prizren”, established in 1878 after the San Stefano Agreement and during the Berlin Congress, is generally considered to be the leading role in the birth of Albanian nationalism. However, although this formation was an important milestone, it is also too early to consider the year 1878 as the time when a fully comprehensive Albanian political unity emerged. It was an important step towards unification, but the divisions would continue for many years in their various aspects. However, the process resulting from this division revealed a unique originality in the Balkans. Despite their divisions, Albanians managed to establish an independent state in the first quarter of the 20th century. External dynamics played a major role in the establishment of this state, as well as internal dynamics (Serbest, 2023, pp. 29-45).

The Czech historian Miroslav Hroch divides the history of national movements in the 19th century into three stages (Maxwell, 2010, pp. 865-880). Historian Hobsbawm also uses Miroslav Hrosch’s *A-B-C stages* in the development of nationalism (Hobsbawm, 1992: 11-12, 103-104). The first stage is the “*A stage*”. The *A stage* has literary, cultural and folkloric content. Then, in the *B stage*, it is encountered that the political campaigns of nationalist pioneers defending the “idea of the nation”. The *C stage* is the period when national movements become massive. This stage occurs just before the establishment of the nation state, and often after its establishment, and sometimes it does not even commence at all. From the mid-19th century onwards, a cultural Albanianist vein began to develop, especially in the Italian geography, and gradually developed towards the opposite shore of the Adriatic, the Balkans. As with many nationalisms in Central Europe, where a small circle of intellectuals came to the fore with their studies on language and

folklore, this period can be evaluated as *A stage* of Albanian nationalism. The Prizren League of 1878 can be considered the beginning of the *B stage* in Albanian nationalism. This date is a turning point in the politicization of the “Albanian” movement.

The first nationalist political approaches in Albanians were not unifying but divisive. However, divisive approaches that stemmed from religious particularism made significant progress in terms of overcoming and setting aside religious belief differences within the Prizren League. Thus, the Albania that would be established in the future would emerge as the most secular of the Balkan nation states.

## **2. THE EMERGENCE OF ALBANIAN NATIONALISM AND PARTICULAR TENDENCIES**

During the Berlin Congress, German Chancellor Otto von Bismarck, in response to the Albanians’ demands for autonomy and their protests against the division of their lands, made the statement, “There is no Albanian nation” (The Albanian Struggle In the Old World and New, 1939, p. 35). Indeed, these words of Bismarck are not so wrong in terms of the period in which he spoke. Because he does not say, “There is no Albanian,” he says, “There is no Albanian Nation.” If it is reminisced about the words of the famous Italian politician and statesman Massimo d’Azeglio, when Italy was founded, as part of a nation-building project, “We created Italy, now we must create Italians” (Hobsbawm, 1992, p. 44). What he said about the Albanians in this context may not be so out of place. Actually, there was no Albanian nation that had yet completed its construction at that time.

Looking back from the present, it can be seen that people who are described as “Albanians” were historically called

Northern Ghegs and Southern Tosks – and these distinctions continue to be meaningful to some extent today. When it is looked at the demographics of the geography referred to as “Albania” during the Ottoman period; although a homogeneous distinction was attempted to be made in the form of two main groups, it had many differences within itself. In fact, there was no clear language boundary between the Ghegs and Tosks. The transition from one dialect to the other was gradual (Clayer, 2013, pp. 20-22).

Before a national state is established and an official national language (with standard rules) is fabricated, when a natural language group framework that linguists generally agree on is considered; there was a set of local dialects or accents emerge that could communicate with varying degrees of ease and difficulty depending on geographical proximity or similarities. So much so that people who are accepted to speak the same language group may not understand each other or have difficulty communicating as if they had completely different language groups. The width of the geography where people who are accepted to speak a certain language group spread, landforms, etc. are among the important factors affecting this differentiation. This situation is encountered even within a small geographical area, for example, when it comes to mountainous landforms. Just as the northern Welsh produced jokes about languages of the southerners, the Gheg Albanians did not hesitate to make many jokes about the difficulties they had in understanding the Tosk dialect (Hobsbawm, 1992, p. 52). Sunni Muslims and Catholics were widespread among the Gheg. While the Christian groups of the Tosks were largely Orthodox, there were also Muslims to a significant extent here. However, unlike the northern regions, there were Bektashis among the Muslims here (Clayer, 2013, p. 22).

Islam spread the Albanian geography together with the Ottomans. From the early days of the Ottomans entering the Albanian geography, religious conversions were encountered. It can be thought that the conversion of the Albanians was triggered primarily by the conversion of large families. The conversion of these families in a sense made it necessary for hundreds of villagers to convert. Indeed, being a Muslim in the Ottoman Empire also brought economic advantages for the impoverished peasants (Fshazi, 2008, pp. 166-167).

In 1839, with the proclamation *Tanzimat Fermanı* (Imperial Edict of Reorganization), the Ottoman administration attempted to present this as the beginning of a new era. In the first days following the declaration of the edict, non-Muslim groups entered an atmosphere of satisfaction. However, various segments of the Muslim people, especially the *Mültezims* (tax farmers) and the *Ulema* (Muslim clerics), negatively responded to the *Tanzimat* reforms (Uzun, 2002, p. 9). Ensuing the *Tanzimat* and other reform attempts in the 19th century, Muslim Albanians had previously seen themselves in a privileged position, but with the granting of extensive rights to Christians, they began to feel the risk of losing these privileges. Reforms aimed at centralization also began to deal a serious blow to the authority of large landowners (Fshazi, 2008, pp. 168-169).

As regards of the regions inhabited by Albanians, Greece saw that as an area of expansion during this period. Related to this, it can be seen that it had been engaged in activity since the mid-19th century in order to attract the people of the region to its side. For instance, in 1862, in order to increase its influence in the region, Greece distributed eighty thousand pieces of documents in Ottoman lands where Albanians were densely populated as a propaganda activity. Local Ottoman authorities were aware of this propaganda activity and reported that it would not have much

impact but that caution should be exercised (BOA, HR.SYS, 121/43).

The increasing tendency towards rebellion in the second half of the 19th century and the ambitions of neighboring countries over the Albanian-inhabited regions belonging to the Ottoman Empire led the *Tanzimat* officials and administrators to consider. Particularly, with the contribution of the “Modern State Concept” that began to take hold during the *Tanzimat* period, projects were launched to be developed to provide state services to the Albanian regions and to develop them. The Ottoman officials decided to set in motion in the face of the propaganda attacks of Greece in 1862. One of these was the reform initiatives in Ioannina, which is within the borders of Greece today and was inhabited by Albanians at the time and which the Athens administration wanted to annex to its territory. In 1862, the local administrators in Ioannina sent a report to the capital and suggested solutions to prevent the rebellions that occurred from time to time in the Albanian regions. It is seen that studies were carried out on whether three projects could be implemented in the case of Ioannina (the construction of roads suitable for the transportation of goods, the provision of loans to farmers and the commencement of cotton cultivation in the region). The idea that it was not necessary to set a goal for Ioannina to build very smooth roads similar to those in Europe, that the roads on which horses and cattle could be run would be sufficient, and that it would be possible to bring British engineers to build these roads if necessary, were also put forward as projects at that time (BOA, HR.TO, 240/43).

Although the Ottomans did not think that the propaganda activities of Greece in the region were by and large very yielding, Eqrem Bej (Vlora), a famous Albanian figure and intellectual who was a member of the Avlonians, one of the well-known feudal families of Albania, stated in his memoirs that Albanians -

especially Muslim Albanians- had essentially become alienated from the Turks with the beginning of the efforts to implement the *Tanzimat* reforms. In his memoirs, he mentioned a document dated 18 March 1847 that he found in the Library of the Greek Parliament in Athens. Eqrem Bej states in his memoirs that as a result of his examination of the document in question, he came across a decision accepted by the Assembly of Elders of the Labëri region, which was to present a proposal to the Greek King to support the Albanians against the Turks and to establish a “Greek-Albanian Kingdom”. As understood from the document, the proposal was signed by the Albanian nobles, who were predominantly Muslim (except for the 5 Christian members who were Orthodox). However, Eqrem Bej Vlora also states that as a result of the attacks of the Greeks on the Ioannina region - for example, the troops led by Colonel Grivas in 1854 - the Muslim Albanians in particular became closer to the Ottoman state again (Vlora, 2006, pp. 158-159). However, although Eqrem Bej saw the reactions during the *Tanzimat* period as the first awakening of the Albanian national identity, it would be more accurate to see the mass discontent in question - as he himself later stated - as a result of a movement stemming from the fear of the loss of privileges of the feudal Albanian nobles, who were predominantly of Muslim origin, mixed with the hopelessness and anger that developed with the enforcements during that period.

During the *Tanzimat* period, some restrictions were imposed on the governors’ powers, and a number of local councils were established in the provinces with the aim of ensuring public participation (Uzun, 2002, p. 9). Although Muslims whined that they had lost their privileges with the *Tanzimat*. Christians in the Balkans, on the contrary, complained about their situation because they could not actually use the rights granted to them by the *Tanzimat*. The Vienna government emerged

as a protector over Catholics in Ottoman lands from the end of the 18th century. In 1864, Catholics in the Albanian regions and in Herzegovina applied to the Austro-Hungarian government, complaining that the rights granted to Christian subjects in the *Tanzimat* decree and afterwards were not taken into consideration by the Ottoman authorities. Some Catholics complained that they were underrepresented in the local councils established after the *Tanzimat*, for example, in Shkodra, 10 out of 13 members in the council were Muslim and only 3 were Christian. Catholics complained that although Muslim clergymen were included in this assembly, their own ecclesiastics with high hierarchical ranks (Metropolitans etc.) were not included in this assembly, and therefore their rights were not protected. They also complained about the heavy tax burden and judicial issues during this period. They argued that some cases were the judicial duty of their clergymen and objected to the fact that those issues were not decided by Catholic ecclesiastics but were tried in the Ottoman court (BOA, HR.SYS, 122/1).

As riots occurred more frequently with the *Tanzimat* implementations, the mid-19th century was also a period when the first truly nationalist sprouts began outside the Albanians' original homeland. The first nationalist developments manifested themselves in the cultural sphere. The geography of Italy, in particular, played an important role in the development of cultural Albanianism through the Arbarëshs. The origins of the Arbarësh of the language groups recognized in Italy today, generally date back to the 15th century. The Arbarësh people who settled especially in the southern regions of Italy, speak a dialect of Albanian (Prato, 2009, pp. 79-81). The Arbarësh people who settled especially in the southern regions of Italy, speak a dialect of Albanian. The process of cultural nationalism, which began with the Arbarësh-Albanian intellectuals in Italy, developed with the activities of intellectuals of Albanian origin in the diaspora.

Particularly, Istanbul, the cities of Egypt, Sofia and Bucharest shone as important centers of the Albanian movement. In the late 19th and early 20th centuries, Bucharest was one of the most important centers of Albanian nationalism (Serbest, 2023, p. 40).

One of the most important characters among the cultural Albanianists in Italy was Jeronim De Rada. De Rada, who had been involved in the Albanian language, folklore, literature, etc. since the 1830s, published a newspaper called "*L'albanese d'italia*" in Naples in 1848 and published a magazine called "Albanian Flag" between 1883-1887 (Alpan, 1978, p. 31). De Rada, whose name was "Girolamo De Rada" in Italian, was born in 1814 as the son of a priest of the Italo-Albanian Catholic Church within the Arbarësh community in Italy. In 1836, he wrote a book of poems in Albanian in Naples. In this respect, he is considered the initiator of Albanian literature and the Albanian romantic movement. He published a political and literary periodical in Albanian (actually published bilingually along with Italian) called *L'albanese d'Italia* (The Albanians of Italy). He later ceased publishing, but in 1883 he published a bilingual monthly magazine called *Fiamuri Arbërit – La banderia dell'Albania* (The Albanian Flag), which continued issuing until November 1887. This magazine was widely read both among the Arbarësh and the Albanian community in the Balkans (Elsie, 2010, pp. 106-108).

Cultural Albanianism, which started primarily in the Italian geography, began to expand gradually in the mid-19th century. In contrast, the first approaches that set political goals among Albanians in the Balkans were not integrative but rather particularistic and appealed to certain segments. A separate cultural Albanianist direction that appealed to all Albanians, starting first in Italy, began to expand gradually in the mid-19th century. This movement gradually reached other places and the Balkans. Albanianism, similar to many Central European

nationalisms, began to develop as a cultural nationalism based on the folklore and language studies of a small circle of intellectuals, and the Italian geography came to the forefront in this respect through the intellectuals who emerged there. However, the lack of a national church institution and school networks that would cover all segments, which were important tools in other Balkan nationalism examples, was a disadvantage for them (Clayer, 2013, pp. 115-116).

While attempts were made to present approaches towards all Albanians in a cultural context, politically, pro-independence ideas were generally not inclusive but divisive before the Prizren League, and this was led by the Catholic clergy. The first pro-independence ideas were in the form of micro-particular approaches. For example, the Catholic Ghegs around the Myrdite region in the north were eager to establish a separate principality. Even though an uprising was thought of in common with the Montenegrin Principality, this did not happen. The Malisors - Albanian means "Highlander" and more specifically refers to the tribes of the Malisya-Mati region of Albania. In a broader sense, it also includes, for example, those belonging to the tribes of the Myrdite region (Clayer, 2013, pp. 48-50)- in the north were at the forefront of the independenceists with the particularist tendency. Throughout the Ottoman period, Albanian elites often had origins in the territory of South Albania, and they characterized the Malisors in the north as tribal, mountainous, uncivilized and rude (Blumi, 2003, p. 240). The feeling of exclusion made these people even more introverted and caused them to adopt a more radical stance.

Although micronationalist ideas lost momentum against comprehensive nationalism with the developments after 1878, they did not fade easily and continued almost until Albanian independence. So much so that even towards the end of the 19th century, the supporters of this view still had a considerable

weight. Some of the northerners with regional and Catholic identities continued to seek political independence under the leadership of the clergy. Among the first nationalists in the north, especially the Catholics in the Shkodra region, the clergy were the majority. They were after a regional and Catholic identity. The Abbot of Myrdite Preng Doçi, who was at the forefront of this type of clergy, sent a letter to the Austro-Hungarian government as late as 1897 after the Prizren League, expressing his desire to establish a Catholic Principality in the region where the Gheg language was located in the north (Clayer, 2013, pp. 407-409). In his letter, Preng Doçi requested support from Austria-Hungary for the establishment of an independent Catholic principality for the independence of the Ghegs. For this purpose, Doçi also organized a trip to Vienna to establish a principality based on the elements in the Myrdite region in the north (Kalemaj & Konstantinos, 2015, p. 157).

During the period when micronationalism began to spread among Catholics in the north, there were also efforts to create a sense of nationality closely linked to Greek nationalism among Albanians of Orthodox origin in the south. In fact, one of the leading Orthodox figures of this period, Jani Vreto, believed that Albanians were of the same origin as Greeks. One of the main preferences that emerged was to enter into a political union with Greece (Clayer, 2013, pp. 154-155). There were also Muslim Albanians who advocated political union with Greece. One of the main reasons for this was the Zosima School, known as the “Rum Mekteb-i Kebiri” in Ottoman Turkish. There were also Albanians from Muslim families who graduated from here. For example, the famous Ottoman politician and Albanian nationalist İsmail Kemal Bey graduated from here. Apart from him, Sami Frashëri, Naim Frashëri, Davut Boriçi, Yusuf Tabaku, Hodo Sokoli were also prominent Albanian intellectuals who graduated from here (Nizamoğlu, 2013, p. 202).

As an example, Abdül Frashëri -for a period-, one of the Muslim Albanian intellectuals, advocated the unification of an autonomous Albania, ruled by an Albanian prince, with Greece. Greece, on the other hand, was in favor of either annexing the lands where Albanians lived or of a dual structure in which the Albanian identity remained in the background. However, during the Ottoman war with the Russians, the support that Greece gave to the uprisings in 1877-78 in order to annex the Epirus region alienated first the Muslim Albanians and then the Orthodox Albanians from this country. The preference for a partnership with Greece was abandoned and the demand for autonomy within the Ottoman Empire began to come to the fore. However, by 1878, the main fear of northern Albanians was still Slavic expansion (Clayer, 2013, pp. 191-193).

While the northern Catholic groups, especially the clergy, pursued a particularist, discriminatory nationalism, a member of a northern Catholic family stood out as one of the important figures in the development of a unifying political nationalism. While Catholicism stood out as the main element in terms of the discriminatory groups, he developed a secular perspective. This person was Zef Jubani. Known in Italian as “Giuseppe Jubani”, Zef Jubani was born in Shkodra (or so it is assumed) to an Albanian father and a Maltese mother. He studied at a commercial school in Malta. After his education, he came to Shkodra and worked as a translator for the French Consulate. He worked there with the consul who was interested in Gheg folklore and he himself wrote a book of Gheg folk songs. Jubani also traveled to Italy from time to time and met Girolamo De Rada there and helped him with some of his work. (Elsie, 2010, p. 217).

Coming from a Catholic family from Shkodra on the path from culturalism to political Albanianism, Jubani was a person who was particularly influenced by the anti-church revolutionary and liberal ideas that were on the rise in Italy. As a secularist and

an anti-church, he drew great reaction from the clergy of Shkodra. Jubani complained that the Muslim and Christian clergy were reinforcing the differences between the Albanians. According to him, in order to solve the problems, it was necessary to ensure political equality regardless of religion. Because he claimed that Albanians had the common blood, language and customs (Clayer, 2013, pp. 165-166). Similarly, Vasa Pasha, an Ottoman bureaucrat, said: “Albanians, you are killing your brothers, you are divided into a hundred pieces. Some say ‘I am Christian’, others say ‘I am Turk’, yet others say ‘I am Latin’, still others say ‘I am Greek’, ‘I am Slav’ etc. But you are all brothers. Priests and Muslim clerics confuse you. The unifying belief is this: the belief of the Albanians is to be Albanian” (Vickers, 2001, p. 46). According to Vasa, the Albanians were the most ancient people of the region. According to him, the origin of the Albanians was based on the Pelasgians and even in Greek geography, the Pelasgians, the ancestors of the Albanians, lived before the Greeks (Bayraktar, 2011, p. 4).

It is also fact that during the time when Jubani and Vasa Pasha were putting forward the view that all Albanians should be politically equal regardless of their religion, Muslim Albanians were beginning to be influenced by nationalist movements, but their better treatment compared to Christian minorities and their religious ties to the Ottoman dynasty (Abdulhamid II had appointed many Albanians to important positions) slowed down their participation in nationalist movements, except for a handful of elites who received a secular education (Ramsaur, 2007:93-94). In fact, Abdulhamid II's view of Albanians was within the framework of the general policy of that period. The essence of the policy was to strengthen the loyalty of Muslim subjects, and therefore there was an approach focused more on Muslim Albanians. In this respect, their Islamic faith and loyalty to the Ottomans had to be strengthened. Ottoman administrators wanted

to create awareness that Albanians could be saved from extinction in this way, vis-à-vis neighboring Slavic elements and Greece (Clayer, 2013, pp. 199-200). Therefore, towards 1878, on the one hand, a particularist-discriminatory nationalism and on the other hand, a unifying nationalism movement were developing at the intellectual level for the Catholic Albanians. On the other hand, for a significant part of the Orthodox and Muslim Albanians, the ideology of nationalism was not yet of great importance.

### **3. THE CONGRESS OF BERLIN AND THE PRIZREN LEAGUE**

The year 1878 is generally regarded as the starting point for Albanian political unification. With the San Stefano Agreement signed following the heavy defeat of the Ottoman Empire against Russia, Albanians realised that their lands were divided among the Slavic states. One of the consequences of the Treaty of Küçük Kaynarca signed between the Ottoman Empire and Russia in 1774 was that Tsardom gained legal protection over the Orthodox population, previously controlled by the Ottoman Sultan (no doubt through the Greek Patriarch in Istanbul). From the beginning of the 19th century onwards, Russia began to exert influence, particularly over the Orthodox elements who spoke Slavic languages with whom they were culturally and linguistically close, by using various means. The most important of these means were the provision of scholarships to students and the efforts of Russian diplomats to spread the ideology of Pan-Slavism among the Orthodox population. In Russia, Slavophiles founded an organization called the “Slavic Benevolent Society” in January 1858. The main goals of this organization were to assist the cultural and religious activities of the Slavs under Ottoman rule. Russia's ambassador in Istanbul, Nikolay

Ignatiyev, of Pan-Slavist thought, was also among the members of the organization in St. Petersburg (Karpat, 1997, pp. 339-340).

The war, which began in the spring of 1877 when Russia entered Ottoman territory as a result of its influence on the Orthodox protectorate, was interrupted by the Armistice of Adrianople (Edirne) on January 31, 1878, and the San Stefano Agreement was signed on March 3, 1878. This agreement consisted of 29 articles and was called the “*Ayastefanos Mukaddemât-ı Sulhiyyesi*” (San Stefano Preliminary Peace Agreement) in Ottoman. The legal entry into force of the treaty was subject to the approval of the states that signed the Paris Treaty of 1856, in accordance with Article 29. Great Britain and Austria-Hungary were particularly concerned about the San Stefano Agreement. There was no major reaction from the other states party to the Paris Treaty. For example, German Chancellor Bismarck made it clear that he viewed the San Stefano Agreement as final. As for Italy and France, although these countries had some concerns, they were not in favor of taking a very pro-interventionist stance. On the other hand, they opposed the new Balkan map arrangement with Slavic dominance that emerged with the San Stefano Agreement. However, the biggest reaction came from Great Britain. This country stated that the treaty could not be approved in its current form and urgently initiated efforts to convene a congress in which the states parties to the Paris Treaty would participate. In addition, Great Britain included Greece in this congress with its initiatives (Tokay, 2016, pp. 76-78, 245). Thus, with the signing of the San Stefano Agreement on March 3, 1878, the Albanians saw that the places they considered their own lands were being shared by the Balkan states, and a group of Albanian intellectuals, led by Vasa Pasha, Jani Vreto and Frashëri brothers, established the “Committee for the Defense of Albanian Rights” in Istanbul (Alpan, 1978, p.15). In March 1878, a memorandum was sent to the Great Britain Embassy for

Albanian autonomy. This memorandum was most likely written by Vasa Pasha, an Ottoman bureaucrat (Bayraktar, 2011, p. 4).

In the face of the severe provisions of the San Stefano Agreement for the Ottomans, a congress was held in Berlin with the consensus that emerged to reconsider these. During this congress, delegates from the north and south of Ottoman "Albania" gathered in the city of Prizren in June 1878. The northern part of the lands generally defined as Albanian lands by the San Stefano Agreement were mainly shared between Bulgaria, Serbia and Montenegro. For this reason, the city of Prizren, located in the north, became a natural center for the Albanian union (Yiğit, 2009, pp. 2462-2491). The Albanians who gathered in Prizren had two important political targets. The first of these was in line with the interests of the Ottoman State. The first target was to protect the territorial integrity of the places where the Albanians were settled. On the other hand, the Ottoman administration was against their second goal, which was demand for autonomy (Skendi, 1953, p. 219).

On the initiative of Great Britain, the Great Western Powers agreed to arrange a congress to review the San Stefano agreement. Lord Salisbury, the Foreign Secretary of Great Britain, suggested that the meeting should be held in Berlin under the mediation of Bismarck, who accepted the offer. The congress lasted a full month from June 13 to July 13. Approximately 10 official sessions were held, and secret meetings were held between the great powers during the congress. The new Balkan map formed the focal point of the official sessions of the congress. As a result of the congress, the Berlin Treaty was signed on July 13, 1878. The independence of Montenegro, Serbia and Romania was approved with the agreement consisting of 64 articles. In contrast, "Greater Bulgaria", which was established as an autonomous principality, was reduced in size. Although Bosnia and Herzegovina remained officially under Ottoman sovereignty,

the occupation of Austria-Hungary was approved. In addition, with the support of Great Britain, the Dual Monarchy achieved its goal of limiting Slavic supremacy in the Balkans (Tokay, 2013, pp. 78-84).

Before the Berlin Congress, the Albanian Committee in Istanbul announced, on May 30, 1878, that they could live together with their Greek and Slavic neighbors on the condition that all lands densely populated by Albanians were brought together under a unified administration (Sotirovic, 2013, pp. 6-7). Thus, the Albanians endeavored to present pro-compromise image before the congress that was being prepared. At the Prizren Congress on June 10, 1878, Albanian delegates took the following oath, known as the “*Besa Oath*”: “*When the homeland calls us to serve, let those who think of their own interests be cursed: We have unanimously decided that our oaths do not include religion or sect and that, above all, we are Albanians*” (Alpan, 1978, p. 50). The most striking point here was that religion and sect affiliation were clearly pushed into the background.

The memorandum, the draft of which is thought to have been prepared by Vasa Pasha, was addressed to the Prime Minister of Great Britain, Benjamin Disraeli, in London on June 13, 1878, the day the congress was held. The memorandum generally included statements regarding the search for support from Great Britain for the independence, or at least autonomy, of the Albanians. The memorandum emphasized that with the support that Great Britain would give to the Albanians, both a feeling of gratitude to this country that would last forever would be created, and that thus Europe would have a protective power through them on the road from the West to the East. The memorandum was directly aimed at securing the support of Great Britain and expressed the concern arising from the Slavic

expansion in the Balkans, where independent or autonomous states would emerge under the protection of Russia (Elsie, 2025).

The memorandum attempts to present the idea that the Albanians could form a barrier if they were supported by opposing Slavic expansion in order to ensure European security. In addition to emphasizing Russia's concern to make its influence in the region effective, the most striking point in the memorandum is that it attempts to present the fact that the Ottoman Empire is now collapsing and that the new order to be established in the region should not lead to a Slavic yoke instead of a "Turkish yoke." The memorandum considers the Ottoman administration as a "Turkish yoke." It expresses the difference between the Albanians and the Turks, even if they are Muslims, and at times very harsh expressions are encountered, and emphasis is placed on the Albanian identity. In one place, it is stated: "*We are not Turks and we do not want to be. We are struggling against those who want to make us Slavs, Austrians and Greeks. Our only wish is to be Albanians*". An example of a severe expression is as follows: "*Ever fearful of the unification of our tribes and of the reconstitution of an independent Albanian homeland, the Turkish Government has used cunning tricks to foment discord, basely and intentionally, to awaken sleeping jealousies, to inflate petty conflicts among us, and to set the pace for civil strife. It has imposed unjust taxes, exploited our resources in men and money and has transformed our fair country into a battlefield of bloody conflict and fratricidal war*" (Elsie, 2025).

During the Prizren Congress, commissions were formed on issues related to the Interior, Foreign Affairs, Military, Finance, etc. and the Executive Board was established. The Executive Board put forward an 18-article decree. The decree stated domestic and foreign political goals, some economic, military, diplomatic and cultural goals. The decree also described

the city of Prizren as the center of the congress power that was intended to be created. Apart from this center, it was decided to establish branches in cities and towns in the regions where Albanians live. The principle that branch members would be elected by the people was stated as well. The fact that these branches were also tried to be given the duty of a military unit shows that this local power that was intended to be created prioritized the establishment of an armed police force. The decree stated that those who did not participate in this military service or who escaped would face the sanction of death or the burning of their houses (Alpan, 1978, pp. 50-52).

While the Prizren League was trying to stand against the Montenegrins goals on their own lands, Greece's territorial claims on Thessaly and Epirus came to the fore during the Berlin Congress. During the Congress, France supported Greece's demands. This country presented a proposal that would allow a significant portion of land inhabited by Albanians to pass to Greece through a border arrangement. However, as Great Britain did not agree with France on this issue, it was decided that this issue should be postponed and resolved between the Ottoman Empire and Greece. These border arrangement demands caused great concern, especially to the southern branch of the League of Prizren. In the meantime, against any attempt by Greece in the southern regions, the Albanians gathered a force of 30,000 and decided to oppose the Greek invasion (Skendi, 1953, p. 224).

The border determination commission was also established between the Ottoman Empire and Bulgaria, Greece, Montenegro, and Serbia within the framework of the decisions of the Berlin Congress. The regions to be left to Greece within the framework of the decisions of the Congress, it is seen that the losses of the Albanians were overcome with relatively less damage when compared to the lands that were to be ceded to Montenegro. In order to clarify the border arrangement, the

Ottoman representative Ahmed Muhtar Pasha and General Skarlatos Sutsos on behalf of Greece met in Preveza. However, the negotiations were fruitless. The negotiations were concluded only 3 years later. In 1881, the leading powers of Europe were able to make the Ottomans accept the transfer of the Arta region, which was Ottoman territory, to Greece. Thus, the Albanians overcame Greece's territorial demands with relatively little loss at that time (Skendi, 1953, pp. 224-225). Among the decisions of the Berlin Congress, Albanians first and foremost opposed the areas to be left to Montenegro. From the very first moment the border determination commission began its work on the lands to be left to Montenegro, there was a great reaction. The people of Shkodra in particular reacted greatly. The Albanians found it unacceptable for Plava and Gosina in the north to be left to Montenegro. Following the Albanian uprising, the great powers that asked the Berlin Congress to be implemented demanded that the Ottoman Empire take the necessary measures (Alpan, 1978, pp. 53-54).

In order to implement the decisions taken at the Berlin Congress, the Austrian Ambassador visited the Ottoman Grand Vizier Safvet Pasha on August 10, 1878, in order to prevent any resistance that might arise in the areas that the Albanians had to evacuate. In the meantime, against the Albanian resistance, the issue was discussed at the *Meclis-i Vükela* (Council of Ministers), and the members of the *Şuray-ı Askeri* (Military Council) decided to suggest Mehmed Ali Pasha's name to the Sultan for the implementation of the decisions. Sultan Abdulhamid II also found this suggestion appropriate. In the instructions given to Mehmed Ali Pasha, it was emphasized that the Albanians in the region should be persuaded not to make any objections to the transfer of the administration of their lands to Montenegro and Serbia. Mehmed Ali Pasha departed from Istanbul to his duty area on August 19, 1878. However, Mehmed Ali Pasha was an official

who was resented among the Albanians due to the harsh measures he had implemented in his previous terms of duty in the region. Some of the Albanian leaders even sent a telegram to Istanbul asking for him not to be sent to the region. He reached Prizren on August 25th and held meetings with the high-ranking officials of the Prizren League. However, his attempts at persuasion in Prizren were unsuccessful, and he went to Gjakova on September 1st and made some contacts there; but he was also given a cold welcome there. He took up residence in the mansion of Abdullah Pasha, a prominent regional leader. However, following a raid by local armed factions and the subsequent clashes, Mehmed Ali Pasha was killed on September 6. (Saygılı, 2014, pp. 142-147).

The incidents flared up in Albanian lands with the death of Mehmed Ali Pasha. On September 27, 1878, the League of Prizren held its second congress and made some decisions, including requests from Istanbul. Some demands regarding the autonomy of Albanian lands were conveyed to the Sublime Porte in the context of these decisions in January 1879. In pursuance of these demands, the places where Albanians were settled -with Ohrid as the center- should be merged into a single administrative unit, the officers who will work there should know Albanian language, and it should be taught in schools. The Sublime Porte remained silent regarding these demands. The League of Prizren held its 3rd congress with the participation of 48 delegates on October 7, 1879. Some decisions regarding autonomy were made at this congress once again. Among the main decisions were that the regions defined as Albanian lands should be governed by a governor and that a council elected by the people should be established (Alpan, 1978, pp. 56-62).

In order not to lose the regions that were decided to be given to Montenegro within the framework of the decisions of the Berlin Congress, the Prizren League started to show resistance from the very beginning through the military units it formed.

Albanians put up great resistance for a long time. The Montenegrins complained and the ambassadors of the Western powers, under the leadership of Great Britain, came together in Berlin on June 16, 1880, and prepared a project called the "Ulcinj Arrangement" (or Dulcino Arrangement) which included the transfer of Ulcinj and Bar to Montenegro instead of Gosine and Plava (Yağcı, 2016, p. 183).

Meanwhile, the great powers also decided to send a fleet to the Adriatic on the grounds that the Ottomans had not made sufficient efforts regarding the lands to be ceded to Montenegro at the beginning of September 1880. 3 French, 2 Austrian, 2 Italian, 2 British, 1 German and 1 Russian ships were sent to the Adriatic by great powers. In addition, upon the threat of Great Britain to occupy Izmir with allied navies, the Ottomans were forced to take action regarding the surrender of the Ulcinj region to the Montenegrins. Dervish Pasha was sent to the region by the Ottoman administration to ensure the surrender of Ulcinj to the Montenegrins. Dervish Pasha arrived in Ulcinj on November 4 with the ships Mecidiye and Istanbul and a military force of 1300 men. Although the Albanians tried to prevent him from landing, they were unsuccessful. On November 23, a four-hour fight took place against the Albanian armed units, and the region was eventually entered. After this, it was announced that any resistance movement from on that time on would be against the laws of Sharia and the Sultan. On November 26, 1880, the Montenegrins took over Ulcinj. In addition, the Kurşunlu (Kurşumlija) and Vra(n)je districts, where Albanians lived and which fell to Serbia within the framework of the Berlin Treaty decisions, were handed over to Serbian troops (Bartl, 1998, pp. 207-210).

After the military units under the command of Dervish Pasha broke the resistance of the armed Albanians in November and handed over the lands to the Serbian troops. On the other

hand, the Prizren League held a secret meeting in December 1880 and declared the "Provisional Albanian Government" (Alpan, 1978, p. 70). In this context, a number of uprisings were initiated against the central government in Istanbul. The first uprisings started in Prizren, the center of the league. It was announced that the league had taken over the administration in Prizren and appointed a governor. The league also sent armed units to implement similar practices in neighboring Albanian settlements. These units took over the administration in Skopje and Pristina (Skendi, 1953, p. 228). The area of activity of the Provisional Government (*Kuvernë e përdorme*) extended from Kosovo to Skopje. In addition, the Ottoman governor in Debar was sent from the city, and control was transferred to the provisional administration there (Elsie, 2010, p. 147). In the face of the growing Albanian uprising, the Ottoman government assigned Dervish Pasha to suppress the rebellion in 1881. Thus, the rebellion in both the north and the south was suppressed by the Ottoman military and civil authorities (Skendi, 1953, pp. 22-230). The defeat in 1881 also caused the union to disintegrate and dissolve.

The defeat of 1881 caused Albanian nationalism to become politically silent and passive in the Balkan lands belonging to the Ottoman Empire for a period of about a quarter of a century, except for some isolated attempts. During the drawing of the new Ottoman-Montenegrin borders in May 1883, some Albanian tribes revolted again but were suppressed. In March 1885, some unrest broke out in Prizren upon the imposition of new taxes. The prison in Prizren was raided, and some prisoners were taken from there (Bartl, 1998, pp. 252-253). Following the dissolution of the Prizren League, efforts emerged in 1896 in the city of Peç with the participation of 500 people to revive an institution similar to the previous formation (Yiğit, 2009, p. 2477). However, this formation could not gain continuity

and institutionalize like the Prizren League, and as the 20th century approached, the influence of Albanian nationalist politics began to shift to the diaspora.

#### **4. CONCLUSION**

In the development of Albanian nationalism, the influence of the Catholic Italo-Albanian ethnic group was especially important at the beginning, and this group carried the excitement of the establishment of the Italian nation state to the opposite shore of the Adriatic. Thus, in the Albanian nation-building, the Italo-Albanians and the Catholic Albanians of Gheg origin who were in contact with them emerged as the most influential group in the initial period. While the Orthodox Albanians, in the early stages, were more intertwined with Greek nationalism and defended views that were integrated with it, the Muslim Albanians remained in the background.

In Albanian nationalism, the year 1878 is generally assumed as the beginning of political Albanian nationalism. With the San Stefano Agreement signed in 1878, Albanians, facing the danger of losing their lands to Slavic elements, put aside their differences within the reflex of original land ownership and gathered in the formation called the “Prizren League” with the instinct of protecting the places they had first and foremost. Although 1878 was the first unification in the political arena, it is a fact that it did not completely eliminate the divisions within the Albanians. In fact, they still had different plans for the future. However, this initiative undoubtedly created a great opportunity for the elites to politicize the “Albanian” movements.

The Prizren League was important not only because it was the first institutional step towards uniting the Albanians politically, but it also marked the beginning of a stance against the Ottoman Empire, including a significant portion of Muslim

intellectuals. An important sample of this situation is the content of the telegram sent to Disraeli during the Berlin Congress, which it accused the Ottomans in very harsh terms, and was even approved by the Muslim delegates.

From the Ottoman State's perspective, the Prizren League did not pose a problem in terms of its establishment. On the contrary, the Ottomans thought that this union could play a role as a means of preventing the implementation of the provisions of the San Stefano Agreement and the Berlin Treaty and thus continuing to keep the Albanian geography in their hands. However, over time, the influence of -especially- Catholic separatist groups in the league first brought about the Ottomans' dissatisfaction and then opposition towards this organization. In addition, as a result of the pressure exerted by the great powers on Istanbul, the Ottoman forces played a direct role with their military forces in handing over the administration of some of the lands held by the ancient landowners in the region to the countries indicated as the new owners of sovereignty in the relevant provisions of the Berlin Treaty, and the conflicts experienced during this process caused a rift between the Albanians (including a significant portion of the Muslim Albanians) and the Sublime Porte that would never be fully rehabilitated.

On the threshold of the 20th century, Orthodox Albanians began to favor the establishment of a national Orthodox church. For them, the establishment of a national Albanian church was of primary importance against the 'danger of Hellenization'. Orthodox groups also began to emphasize their 'Albanian' identity in the face of the 'danger of Hellenization'. Disappointed by Greece's direct annexationist policies, the southern Orthodox group moved away from the idea of unification with the Greeks. Significant changes also took place in the Catholic groups. Towards the end of the 19th century, the influence of secular elites among northern Catholics strengthened, while the influence

of the clergy gradually weakened and micro-nationalist approaches fell out of favor. In the last quarter of the 19th century, Muslim Albanian nationalists also developed a secular perspective, especially in order to gain independence from the 'Muslim Nation' in the Ottoman Empire. The Prizren League also contributed greatly to the development of this perspective. Muslim Albanians, in fact a significant part of them still hoped for cooperation within the Ottoman state at the end of the 19th century. These hopes were dashed as they moved towards the 20th century. The realization that their demands for autonomy would not be sincerely accepted by Istanbul - which continued until shortly after the proclamation of the Constitutional Monarchy - led to the construction of a unifying 'Albanian' identity that excluded divisions and then to a gradual move towards the adoption of the nation-state concept.

## REFERENCES

- Alpan, Necip. (1978). *Prizren Arnavut birliği*. Ankara, Türkiye: Çağdaş Basımevi.
- Bartl, P. (1998). *Milli bağımsızlık hareketleri esnasında Arnavutluk Müslümanları* (A. Taner, Trans). İstanbul, Türkiye: Bedir Yayınevi.
- Bayraktar, U. B. (2011). Mythfying the Albanians: a historiographical discussion on Vasa Efendi's 'Albania and the Albanians'. *Balkanologie*, XII(1-2), 1-27.
- Blumi, I. (2003). Contesting the edges of the Ottoman Empire: Rethinking ethnic and sectarian boundaries in the Malësore, 1876-1912. *International Journal of Middle East Studies*, 35(2), 237-256.
- Clayer, N. (2013). *Arnavut milliyetçiliğinin kökenleri: Avrupa'da çoğunluğu Müslüman bir ulusun doğuşu* (A. Berktaş, Trans.). İstanbul, Türkiye: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Di Maggio, M. (2013). *Everyday Arberesh the language of Italy's ethnic Albanian community*. London, England: Lulu Press Inc.
- Durmuş, O. & Simitçiu, R. (2016). Arnavutluk Berat Vilayeti'nde yer adları (Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid'e göre). *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi- Journal of Balkan Research Institute (JBRI)*, 5(1), 91-102.
- Elsie, R. (2010). *Historical dictionary of Albania*. Lenham, MD: Scarecrow Press Inc..
- Elsie, R. (2025). *Texts and documents of Albanian history*. Retrieved September 12, 2025, from [http://www.albanianhistory.net/1878\\_Memorandum/index.html](http://www.albanianhistory.net/1878_Memorandum/index.html)

- Fshazi, F. (2008). 2. Meşrutiyet ve Arnavutluk'taki Osmanlı algısı: Arnavutlarla Osmanlı'nın düşman olduğu 'o an'. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38, 61-178.
- Hobsbawm, E.J. (1992) *Nations and nationalism since 1780: Programme, myth reality*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Hocaoğlu, B. (2010). *II. Meşrutiyette iktidar-muhalefet ilişkileri, 1908-1913*. İstanbul, Türkiye: Kitap Yayınevi.
- Kalemaj, I. & Giakoumis, K. (2015). Oscillating between inclusionary autonomy and secessionist independence: identification shifts and the dynamics of Albanian perceptions of the Young Turks movements. In D. Stamatopoulos (Ed.), *Balkan nationalism(s) and the Ottoman Empire. Volume III: The Young Turk revolution and ethnic groups* (pp.155-171). İstanbul, Türkiye: The Isis Press.
- Karpat, K. H. (1997). The Balkan national states and nationalism: Image and reality. *Islamic Studies*, 36(2-3), 329-359.
- Maxwell, A. (2010). Typologies and phases in nationalism studies: Hroch's A-B-C schema as a basis for comparative terminology. *Nationalities Papers*, 38(6), 868-880.
- Nizamoğlu, Y. (2013). Yanya Vilayetinin durumuna dair hazırlanan layihalar ve sonuçları. *OTAM*, (33), 197-228.
- Ortaylı, İ. (2006). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul, Türkiye: Alkım Yayınevi.
- Prato, G. B. (2009). Minorities in Italy: The case of Arbëresh and Albanian migrations. In G. B. Prato (Ed.), *Beyond multiculturalism views from anthropolgy* (pp.79-102). London, England: Routledge.

- Ramsaur, E. E. (2007). *Jön Türkler ve 1908 ihtilali* (N. Yavuz, Trans.). İstanbul, Türkiye: Pozitif Yayınları.
- Saygılı, H. (2014). 20. Yüzyılın başlangıcından günümüze Arnavutlarda Osmanlı ve Türkiye algısı. *Bilge Stratejik*, 6(10), 35-62.
- Serbest, M. B. (2023). 20. Yüzyıl Başında Arnavutluk'un kuruluş sürecinde Avusturya-Macaristan ve İtalya etkisi. *Journal of Academic Value Studies*, 9(1), 29-45.
- Shehu, F. (2011). The influence of Islam on Albanian culture", *Journal of Islam in Asia*, (1, Special Issue), 389-407.
- Skendi, S. (1953). Beginnings of Albanian nationalist and autonomous trends: The Albanian League, 1878-1881. *American Slavic and East European Review*, 12(2), 219-232.
- Sotirovic, V. B. (2013). National identity: Who are ethnic Albanians? The Illyrian anthroponomy and the ethnogenesis of the Albanians. *History Research*, 1(2), 5-24.
- The Albanian Struggle In the Old World And New*. (1939). Boston, MA: The Albanian Historical Society of Massachusetts.
- Tokay, G. (2013). 1878 Berlin Kongresi ve sonuçları üzerine yeni bir okuma. In Gökhan Erdem (Ed.) *A.Haluk Ülman'a Armağan* (pp.75-90). Ankara, Türkiye: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Urhan, V. C. (2016). Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları sürecinde Karadağ'ın bağımsızlığını kazanması. *Avrasya Etüdleri*, 22(50-2), 235-258.
- Uzun, A. (2002). *Tanzimat ve sosyal direnişler*. İstanbul, Türkiye: Eren Yayıncılık.

Vickers, Miranda. (2001). *The Albanians: A modern history*. London, England: I.B. Tauris Publishers.

Vlora, E. [Avlonyalı Ekrem Bey]. (2006). *Osmanlı Arnavutlukundan anılar (1885-1912)* (A. Dirim, Trans.). İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.

Yağcı, Z. G. (2016). Berlin Antlaşması'ndan sonra Müslümanların Karadağ'da kalan arazileri meselesi. *Bellekten*, LXXX(287), 177-199.

Yiğit, Y. (2009). Milliyetçilik çağında Prizren İttihat Cemiyeti. *Turkish Studies*, 4(8), 2462-2491.

***Archive Sources:***

BOA, HR.SYS, 121/43

BOA, HR.SYS, 122/1

BOA, HR.TO, 240/43

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of State Archives-Ottoman Archives) (BOA), Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of State Archives-Ottoman Archives) (BOA), Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO).

# CEMAL ABDÜNNASIR DÖNEMİ MİSİR VE HÜR SUBAYLAR HAREKETİ<sup>1</sup>

**Mahsun SEYİTVAN<sup>2</sup>**

**Mehmet KAYA<sup>3</sup>**

## 1. GİRİŞ

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Mısır Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu sefer sonucu Osmanlı'nın hakimiyetine girmiştir. Zaman içerisinde eski gücünü kaybedince batılı devletler gözlerini buraya dikmiş ve zamanla başarılı olmuştur. 2. Dünya savaşından sonra Mısır'ı Pan-Arabizm ve anti emperyalist düşünceleriyle kitleleri etrafında toplayan Cemal Abdünnasır sahneye çıkacaktır. Batılı güçlerle yapmış olduğu mücadeleler, Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi, zaferleriyle, yenilgileriyle, diplomatik adımlarıyla Mısır tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Kendisi memur bir babanın oğlu olduğu için göçebe bir hayat sürmüş ve bu durum kendisine çok kültürlü olmasının yolunu açmıştır. İlk başlarda hukuk öğrencisi iken ülkesinin içerisinde bulunduğu durumu Kabul etmeyerek gösterilere katılmış ve daha sonra Harp okuluna giderek başarılı bir asker olarak mezun olmuştur. Kendisi gibi vatanperver olan Enver Sedat, Zekeriya Muhyiddin ve Abdülhakim Amir gibi subayları yanına alarak

---

<sup>1</sup> Bu makale Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAYA'nın danışmanlığında Mahsun SEYİTVAN'ın Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı, Mısır'ın Filistin ve İsrail Politikası konulu yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

<sup>2</sup> Yüksek Lisans Öğrencisi, Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı, ORCID: 0009-0008-8770-6909.

<sup>3</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı, ORCID: 0009-0000-8108-7942.

Hür Subaylar Teşkilatını kurmuş ve bu teşkilat ileride Mısır için önemli politikalar yürütmüştür. Nasır içerisinde bulunduğu tüm durumlara rağmen kimliğini korumasını bilmiştir.(Bildircin, 2019, s. 5).

## **2. HÜR SUBAYLAR TEŞKİLATI'NIN KURULUŞU**

Cemal Abdünnasır Sudan'daki görevini bitirip Mısır'a döndüğünde ülke tamamıyla bir kaos, bağımsızlık krizi içerisinde olmuştur. İngiltere'nin 1936 yılında hukuki boşluklardan ve ülkenin kaotik durumlarından yararlanarak imzaladığı antlaşmayı ön plana sürerek Mısır'ın tüm stratejik konumlarını, limanlarını, havaalanlarını işgal altına almıştır. Bununla birlikte toplumda krize, infiale nefret ve öfkeye sebep olmuştur. Baskı, zulüm ve kaosun olduğu bu dönemlerde Cemal Abdünnasır 1942 yılında yanına en güvendiği arkadaşları Abdülhakîm Âmir ile Kemaleddin Hüseyin'i alarak vatani İngiliz emperyalizminin zincirlerinden bütünüyle kurtarmak amacıyla gizli bir yapı olan 'Hür Subaylar (Dubbâtü'l Ahrar)' teşkilatını hayata geçirmişlerdir. Cemal Abdünnasır'ın Askeri okulda öğretim görevlisi olarak ders vermesi bu kuruluş için önemli bir fırsat oluşturacak zira bu okulda genç, idealist ve vatanperver askerlerle bir diyalog oluşturarak milliyetçi vatanperver duyguların tohumlarını bu kişilere aşılama fırsatı verecektir. (Dursun, 1993, s. 196-297) 1948 yılında patlak veren Arap-İsrail Savaşı, Cemal Abdünnasır'ın askeri dehasını ve cesaretini sahada kanıtladığı dönüm noktası olmuştur. Savaşta bir Mısır askeri birliğinin komutasını üstlenen Nasır, Filistin topraklarındaki cephelerde düşmana karşı kahramanca çarpışmıştır. Özellikle Falûce bölgesinde kuşatılmış olmasına rağmen gösterdiği üstün direniş, taktiksel başarılar ve sevk-idare yeteneği tüm ordunun dikkatini çekmiştir. Sergilediği bu olağanüstü askeri kahramanlık neticesinde Nasır, dönemin Mısır

Kralı Fuad tarafından yüksek bir askeri nişanla ödüllendirilmiş ve bu olaydan sonra askeri çevrelerde ile halk arasında efsanevi bir biçimde 'Falûce Kapları' unvanıyla anılmaya başlanmıştır. Savaşın genel olarak Arap devletleri açısından büyük bir başarısızlıkla ve olumsuz sonuçlarla neticelenmesi, Kral Faruk yönetiminin meşruiyetini tamamen sarsıp onu çöküşe sürüklerken; madalyonun diğer yüzünde, Hür Subaylar hareketinin ordu içerisindeki itibarını, taraftar sayısını ve operasyonel gücünü muazzam ölçüde artırmasına imkan tanımıştır. (Bıldırcın, 2019, s. 5)

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Ortadoğu coğrafyasında yükselişe geçen milliyetçilik düşünceleriyle beraber sömürgeci güçler bu bölgeyi istediği gibi dizayn etmeye başlamıştır. Cemal Abdülnasır'ın askeri bir müdahaleyle krallık rejimine son vermesiyle kurumsallaşan Mısır milliyetçiliği (Nasirizm), bölgedeki mikro ayrışmaları derinleştiren konvansiyonel akımların aksine, namlusunu Batı emperyalizmine çeviren entegrasyonist ve birleştirici bir doktrin olarak sahneye çıkmıştır. Kuşkusuz bu anti-emperyalist direnç vizyonu, Nasır döneminin nevi şahsına münhasır bir icadı değil; kökleri İngiliz manda ve himaye sistemine karşı yürütülen tarihsel mücadeleye dayanan organik bir birikimin sonucuydu. Lakin istedikleri sonuca ulaşamayacakları gibi bu milliyetçi kesim Vefd Partisi çatısı altında toplanmışlardır. Vefd partisi 1930 yıllarında içerisinde bulunduğu krizler sebebiyle kendi taraftarları üzerindeki etkisini yitirmesine sebep olmuş ve bu durum bir boşluğa sebep olmuştur. Bu konjunktürde sahne alan İhvan-ı Müslim diğer adıyla Müslüman Kardeşler İslamcı-Reformist düşünceleri sebebiyle toplum tarafından karşılık bulmuş Mısır'ın iç ve dış politikasında batı karşıtı retorik bir kazanım elde etmiştir. (Tan, 2020) (Ateş, 2012, s. 9)

### **3. DEVRİME GİDEN YOL HÜR SUBAYLAR HAREKETİ**

İngiltere'nin Mısır'daki askeri varlığı ve Süveyş Kanalı üzerindeki sömürgeci yaklaşımı Mısır'da milliyetçi duyguları diri tutmuş ve giderek artmasına sebep olmuştur. Siyasi tıkanıklığın zirve yaptığı bu kaotik düzlemde Başbakan Nahas Paşa, 1936 tarihli İngiliz-Mısır İttifak Antlaşması'nı tek taraflı olarak feshettiğini ilan ederek İngiliz birliklerinin Süveyş'ten derhal tahliyesini talep etti. Öngörülemeyen bu stratejik hamle, Mısır'da monarşinin sonunu hazırlayan devrim meşalesinin fitilini ateşleyen esas unsur oldu. Tarih 22-23 Temmuz 1952'yi gösterdiğinde Hür Subaylar yönetime el koyduklarını deklare etmiş ve bu kararı da 1923 Anayasasına dayandırmışlardır. Ülkede stratejik noktalar subayların kontrolüne geçmiştir. Bu stratejik hamlenin arkasında monarşinin de sonunu hazırlayan birincil deha Cemal Abdünnasır olmuştur.

Bu askeri müdahalenin hemen ardından meşru hali kontrol etmek ve saray, ordunun üst kademelerinde saygın bir yere sahip olan General Muhammed Necib ile ittifak kurmuş onu bu direnişin ön planına getirmiştir. General Necib 25 Temmuzda zırhlı birliklerle beraber İskenderiye'ye intikal etmiş Başbakan Ali Mahir Paşa bu ultimatomu Kral Faruk'a tebliğ etmiştir. Tebliğin ardından tüm şartları kabul etmek zorunda kalan Kral Faruk Hür Subaylar Komitesi tarafından radikal kararlarla tahttan indirilmekle kalmayıp sürgüne gönderme kararı doğrultusunda anlaşmaya varmış ve yedi aylık oğlu olan II. Ahmed Fuad lehine taht hakkından feragat ettiğine dair bir belgeyi imzalayarak Mısır'ı terk etmiştir. (Kiremitçi, 2012) Müdahalenin ardından General Necib, radyo vasıtasıyla yayınladığı ulusa sesleniş beyannamesinde halkı sükunete, ulusal dayanışmaya ve askeri yönetiminin direktiflerine uymaya davet etti. Böylelikle Hür Subaylar kendilerini yaklaşık 2500 yıllık Mısır tarihinin ardından yönetimi devralan ilk “ otokton

(yerli) Mısırlı elitler” olarak kendilerini dünya siyaset sahnesine takdim ettiler. Her ne kadar devlet başkanlığı makamına General Muhammed Necib getirilmiş olsa da, rejimin gerçek ve mutlak güç odağı Albay Cemal Abdünnasır’ın sevk ve idaresindeki Devrimci Komuta Konseyi oldu. Kral Faruk’un tasfiyesiyle açılan bu yeni sayfa; yalnızca Mısır’ın iç politikasını değil, Arap dünyasının jeopolitik vizyonunu, Orta Doğu dengelerini ve küresel Soğuk Savaş diplomasisinin seyrini Nasırizm ideolojisi ekseninde yeniden inşa edecek olan tarihsel bir dönüm noktasıdır. (Cleveland, Hür Subaylar Darbesi , 2004, s. 338-342)

### **3.1. Darbe Sonrası Mısır**

1952 askeri darbenin ardından Muhammed Necib görünüşte bu darbenin lideri olarak görünüyor olsa da aslında Cemal Abdünnasır’ın gerçek güç olduğu kısa bir süre sonra belirgin hale gelecektir. Hür Subaylar hareketi içerisinde bulunan hiçbir subay Nasır’a karşı koyacak ve onun kararlarına karşı gelecek güce sahip değillerdir. Darbe yada devrimden sonra Nasır kendisine ve devrime karşı çıkabilecek bütün unsurları tasfiye edebilmek için daha önde kurdurduğu istihbarat biriminden aldığı bilgiler doğrultusunda bu düşünce altında olanları baskı altında tutmuştur. Yaşanan bu siyasi hadiseler neticesinde Ali Mahir Paşa kabinesi 7 Eylül 1952 ‘de istifaya zorlanmış ve Muhammed Necib önderliğinden yeni bir hükümet kurulmuş İhvan-ı Müslim dışındaki tüm siyasi partiler kapatılmış varlıklarına el konulmuştur. İhtilal Konseyi içerisinde Necib ve Nasır yaşanan hadiseler karşısında karşı karşıya gelmiştir. Çünkü Nasır’ın almış olduğu tek taraflı kararlar Necib tarafından hoş karşılanmamıştır. Necib, parlamenter demokrasiyi ve meşruti monarşiyi savunurken; Nasır cumhuriyetçi bir çizgide duruyor, ancak parlamenter demokratik bir modeli reddediyordu. Tarih 18 Temmuz 1953’ü gösterdiğinde Nasır monarşi sistemi sonlandırdığını ve Cumhuriyetin ilan edildiğini ilan etmiştir. Bu yeni sistemde

cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık makamları Muhammed Necib üstlenirken başbakan yardımcılığı ile iç işleri bakanlığı ise Nasır üstlenmiştir. Nasır ile Necib arasındaki güç mücadelesi, İhtilal Konseyi'nin 25 Şubat 1954'te Necib'in bilgisi dışında aldığı bir kararla yeni bir boyuta taşınmıştır. Necib'in başbakanlık ve konsey başkanlığından istifa ettirildiğinin ve bu makamlara Nasır'ın atandığının duyurulmasıyla, Nasır fiilen elinde bulundurduğu yürütme yetkilerini hukuki olarak da tescil ettirmiştir. . (Lewis, 2005, s. 434) 1952 Mısır Askeri Darbesi'ni, çağdaşı olan 1954 Suriye ve 1958 Irak darbelerinden ayıran temel alametifarika, Cemal Abdülnasır liderliğindeki bu hareketin Baas modelinde olduğu gibi kurumsallaşmış ideolojik bir partiye dayanmamasıdır. Aksine; anti-emperyalizm, milliyetçilik ve uluslararası bloksuzlaşma (bağlantısızlık) ilkelerini bayraklaştıran bu askeri müdahalenin entelektüel zemini, zamanla liderinin ismiyle müsemma hale gelen "Nasırcılık" akımının doğuşuna kaynaklık etmiştir. Nasırcılık doktrini, Doğu Bloğu ve Sovyetler Birliği ile stratejik ve yakın ilişkiler geliştirmesine rağmen, Marksist-Leninist ideolojiye eleştirel bir mesafede durmuştur. Akım, Arap toplumunun kültürel ve sosyolojik kodlarıyla uyumlu, dini referansları tamamen dışlamayan "Arap Sosyalizmi" düşüncesini ideolojik bir eksen olarak benimsemiştir. Sonuç olarak, Necib'in inşa etmeye çalıştığı demokratik ve parlamenter rejimi akamete uğratan Nasır, Mısır'ın mutlak otoriter gücü haline gelerek tek adam yönetimini tesis etmiştir. (Dursun, 1993, s. 293)

#### **4. BAŞBAKANLIK VE CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİ**

##### **4.1. Müslüman Kardeşlerin Gücünün Kırılması**

Cemal Abdünnasır önündeki engelleri yada engel oluşturabilecek kişi kurum ve kuruluşları tek tek egale ederek

Mısır ve Arap Dünyası için önemli bir aktör haline gelmiştir. Başa getirdiği Muhammed Necibi egale ettikten sonra muhalefeti baskı altında tutmayı amaçlayan ve bu doğrultuda toplum içerisinde meşruiyet halleri ve güçleri giderek artan Müslüman Kardeşleri hedefi haline getirmiş ve teşkilatı önce kendi içlerinde muhalif gruplar oluşturmaya çalışmış ama bu durum başarısız olmuştur. Daha sonra Nasır bürokrasi , eğitim, askeriye içerisinde bulunana Müslüman Kardeşler taraftarlarını tek tek tespit ettirip sonra tasfiye ettirmiştir. 1954 yılından rejim karşıtı miting ve gösterilerin olmasından dolayı Nasır bunları gerekçe göstererek teşkilatın lider kadrosuyla beraber üyelerle beraber geniş bir tutuklama operasyonu gerçekleştirmiştir. Muhammed Necib siyasi nüfuzunu kullanarak teşkilatın lider kadrosunu serbest bıraktırsa da 26 Ekim 1954'te İskenderiye'de Nasır'a karşı gerçekleştirilmiş olan suikast girişimi rejim taraftarları için bir kırılma noktası olmuştur. Zira Cemal Abdünnasır bu suikast girişiminin arkasında Müslüman Kardeşlerin olduğunu iddia etmiş ve bu doğrultuda teşkilat üzerinde tüm baskını kullanmak için iyi bir fırsatı eline geçirmiştir. Bu doğrultu da Mısır'ın genelinde tutuklamalar başlatmıştır. İhtilal Mahkemeleri kurdurmuş ve bu mahkemelere geniş yetkiler verdirerek teşkilatın yedi yöneticisini idam ettirmiştir. Dış politikadan gelen baskılar sonucu teşkilatın lideri olan Mürşid Hudaybi'nin idam cezası müebbet cezaya çevrilmiştir. Ancak diğer kurmaylar ve bir çok üye idam edilmiştir. Teşkilatın içerisinde bir çok tasfiye gerçekleştirmiş. Genel olarak baktığımız vakit İhvan-ı Müslime uygulanan bu baskıcı tutum ve politikalar Nasır'ın ülkedeki tüm muhalefet gruplar üzerinde bir baskı oluşturmuş diktatörlük rejiminin kurumsallaşmasını sağlamıştır. (Dursun, 1993, s. 296-301)

#### **4.2. Bağlantısızlar Hareketi ve Cemal Abdünnasır**

İkinci Dünya Savaşından sonra Doğu ve Batı bloklarına karşı adına “Bağlantısızlar Hareketi” denilen bir blok

oluşturuldu ve bu blok diğer sömürgeci güçlere karşı bir denge unsuru olmak oluşturulmak için kuruldu. Bu harekete adını veren ise dönemin Hindistan Başbakanı Nehru vermiştir. Bu oluşumun öncülüğünü üstlenen Cemal Abdünnasır, Yugoslavya lideri Tito, Hindistan lideri Nehru ve Çin devlet lideri Çu En Lai kominizme ile kapitalizme karşı ve nükleer güce sahip olan devletlere karşı diplomatik ve siyasi mesafeyi koruma ilkelerini benimsemişlerdir. Mısır'da iktidarı devralan Hür Subaylar, heterojen siyasi görüşlerine rağmen anti-emperyalist ve Mısır milliyetçisi ortak bir paydada buluşmuş, bu süreçte Müslüman Kardeşler'le de ittifak arayışına girmişlerdir. Monarşinin tasfiyesinin ardından Nasır, küresel ölçekte tarafsızlık politikasını yürütürken bölgesel düzeyde de aktif bir güç olma stratejisi izlemiştir. Bu doğrultuda İngiltere ile bir anlaşma imzalayarak Süveyş Kanalı bölgesindeki İngiliz askeri varlığına son vermiştir. Ayrıca Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Cezayir'e sağladığı somut destekle pan-Arabizm ideolojisini güçlendirmiş ve Arap dünyasındaki liderlik konumunu pekiştirmiştir. (Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, 2010, s. 604) (Sander, 2001, s. 301)

### **4.3. Bandung Konferansı ve Cemal Abdünnasır**

1953 yılında Stalin'in vefat etmesinden sonra SSCB Ortadoğu üzerindeki politikasında köklü ve radikal bir değişikliğe gitmiştir. Moskova yönetimi Ortadoğu'daki etkisiz olan ve zayıf kalmış komünist parti ve yönetimlerine destek vermek yerine halkın çoğunluğunun desteğini alan halk karşısında güven sorunu olmayan Batı'ya karşı olan liderlere destek verme politikasını benimsemiştir. Bu yeni doktrin doğrultusunda, karizmatik nitelikleri ve anti-emperyalist duruşuyla öne çıkan Mısır Lideri Cemal Abdünnasır, Sovyetler Birliği için en uygun potansiyel ortak haline gelmiştir. Çünkü Cemal Abdünnasır Batı'ya , İsrail'e karşı ödün vermeyen politikalar izlemiş ve benimsemiştir. Bu nedenle SSCB için

uygun bir aday ve strateji olmuştur. Aynı zamanda Nasır izlediği politikalar yapmış olduğu reformlar sebebiyle Arap coğrafyasında bir halk kahramanına dönüşmüştür. 1955 yılında toplanan Bandung Konferansına katılmış ve yerel ve küresel siyasetteki konumu tahkim etmiştir. Hindistan Başbakanı Nehru ve Yugoslavya Devlet Başkanı Tito ile yan yana gelerek daha önce bahsettiğim gibi Bağlantısızlar Hareketine öncülük etmiştir. (Arı, 2007, s. 260-261) Cemal Abdünnasır'ın etkisi Ortadoğu ile sınırlı kalmamış, Afrika'daki sömürgeci güçlere karşı direnen ve savaşan örgütlere karşı somut destekler vermiştir. Bu destek onu Afrika'daki sömürgeye karşı mücadelenin sembol isimlerinden biri haline getirmiştir. Nasır'ı cazip kılan ve meşruiyetini artıran bir diğer faktör de Batı ve Moskova askeri-siyasi ittifak kurmayı reddetmiş olmasıdır. Mısır'ın karizmatik lideri ileriki zamanlarda Süveyş Kanalı millileştirme düşüncesi ve Mısır'a büyük bir yararı olacak olan Asvan barajının inşa süreçlerinde Batılı güçlere meydan okumuş, Sosyalist blok ile yakınlıklar kurmuş ama asla ideolojik bağımsızlık düşüncelerini her zaman korumuştur. İç politikasında komünist düşüncede olan araplarla iş birliği düşüncesini reddetmiştir. Suriye ile tek taraflı birleşme için (Birleşik Arap Cumhuriyeti) komünist düşüncede olan partilerin kapatma şartını öne sunmuştur. Bu nedenlerden dolayı ortaya yeni bir Arap ulusal Solu ortaya çıkmıştır. Zira batı sömürgeciliğini reddetmiş, ordu-millet bütünleşmesini destekleyen Marksist düşüncelerden uzak yeni bir sol anlayışı geliştirmişlerdir. Dış dünyada elde ettiği bu diplomatik ve askeri başarılar, Nasır'ı Arap halklarının hamisi ve savunucusu konumuna getirirken, Mısır'ın kalkınma hamlelerine de zemin hazırlamıştır. Bu dönemde Nil Havzası üzerinde hayati öneme sahip Asvan Barajı'nı inşa ettirmek isteyen Nasır, gerekli ekonomik sermayeyi başlangıçta Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'den talep etmiştir. Ancak Batılı devletlerin bu finansman talebine yanaşmaması ve projeyi sabote etmesi

üzerine Nasır, SSCB ile askeri ve ekonomik ilişkilerini hızla geliştirmiştir. Bu stratejik hamle, Mısır'ın emperyalist baskılara karşı arkasına güçlü bir küresel aktörün desteğini almasını sağlarken, Nasır'ın hem iç hem de dış politikadaki mutlak otoritesini perçinlemiştir. (Murat, 2018, s. 363-379)

#### **4.4. Bağdat Paktı ve Cemal Abdünnasır**

Cemal Abdünnasır Batı ittifakından uzaklaşıp iç politikadaki gücünü artırmak ve güçlü bir ordu oluşturmaya çalışmıştır. Oluşabilecek bir Arap-İsrail savaşındaki liderliğini korumak için SSCB ile yakın ilişkileri içerisine girmiştir. Bu sebeplerden dolayı 20 Eylül 1955 tarihinde Nasır yani Mısır ile Çekoslovakya arasında geniş kapsamlı bir silah anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın içeriği, maliyetleri bazı kaynaklarda değişmiş olsa da bu askeri anlaşma paketinin içerisinde çok sayıda gelişmiş savaş uçakları ( Mig-15 , Mig-17) , bombardıman uçağı (Ilyushin II-28), tank, zırhlı araçlar ve destroyer olarak Mısır ordusu içerisindeki silah ve araç envanterlerini modernize etmiştir. Aynı yıl içerisinde Batı güdümlü Bağdat Paktnı kurmuştur. Bunun üzerine Suriye ve Suudi Arabistan ile bir askeri ittifak içerisine girmiş daha sonra 1956 yılında Yemen'i de bu savunma hattına dahil etmişlerdir. (Armaoğlu, 2010, s. 374)Yapılan bu stratejik hamleler Ortadoğu'daki Arap kuşağını parçalayarak derin bir rekabete yol açmıştır. Aslına bakıldığında bu ittifakın amacı SSCB tehdidine karşı kurulmuş olmasıydı ancak tam tersi bir şekilde SSCB bu bölgedeki nüfuzunu giderek artırmıştır. Cemal Abdünnasır Irak'ta krallığı devirmiş olan Yarbay Abdülkasım darbesine destek ve vermesi ve emperyalizme karşı dik duruşu paktın yaratmış olduğu kutuplaşma ile birleşerek 1959 yılında Arap dünyasında onu liderlik konumuna taşımıştır. (KUZGUN, 2015, s. 294-297) (Kiremitçi, 2012, s. 44)

#### **4.5. Asvan Barajı Projesi ve Süveyş Kanalı Krizi**

Mısır Lideri Cemal Abdünnasır, 1953 yılından itibaren Nil Nehri üzerinde inşa edilmesi planlanan Asvan Barajı projesine çok büyük bir stratejik ehemmiyet atfetmekteydi. Yaklaşık bir milyar dolara mal olması beklenen projenin hayata geçirilebilmesi için üçte bir oranında dış finansmana ihtiyaç duyulmaktaydı; işte bu dış kredi meselesi, 1956 sonbaharında Ortadoğu'da küresel çapta bir buhranın patlak vermesine zemin hazırlayacaktır. Amerikan Senotusu'nun almış olduğu bu sert ve radikal karara karşı sert bir şekilde karşı çıkan Nasır 24 Temmuz'da konuşma yaparak ülkesinin Amerikan dolarının karşısında eğilmeyeceğini dile getirmiş ve Süveyş Kanalı işleten İngiliz- Fransız ortaklığındaki şirketi millileştirdiğini ilan etmiştir. (Sander, 2001, s. 301-302) Alınan bu karar neticesinde bu şirketin sahipleri ve kanalı yoğun bir şekilde kullanan İngiltere ve Fransa bu tutuma büyük bir tepki vermiştir. Batılı Devletler yapmış olduğu tüm diplomatik ve siyasi temaslara rağmen bir sonuç alamamış ve konuyu BM Güvenlik Konseyine taşımışlardır. Ancak Nasır Süveyş Kanalı'nın uluslararası bir konsorsiyum tarafından yönetilmesi açık net ve sert bir şekilde ret etmiştir. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa tüm yolların kapalı olmasından dolayı artık bu sorunun çözümünün askeri güçle bastırarak olduğu fikrini savunmuşlardır. Bu sebepten dolayı İsrail ile gizli antlaşmalar yaparak Mısır'ı karşı askeri operasyon planı üzerinde durmuşlardır. Yapılan bu ittifak neticesinde İsrail 29 Ekim 1956 yılında Mısır'a saldırmıştır. (Armaoğlu, 2020, s. 163-170) Bu esnada İsrail'in Sina'daki askeri hareketi gayet başarılı geçmiştir; Mısır ordusu İsrail kuvvetleri tarafından bir kısaç içine alınacağını fark edince ağır kayıplarla geri çekilmek zorunda kalmıştır; bu geri çekilme esnasında Mısır ordusu bin ölü, dört bin esir vermiş, ayrıca yüz kadar tank, üç yüz adet top, 1500 otomatik silah ve bir o kadar da askeri kamyonu savaş meydanında bırakmıştır, böylece

Sina'nın mutlak kontrolü İsrail'in eline geçmiştir. Bu sırada İngiltere ve Fransa Mısır'ın havaalanlarını bombalamış, Akdeniz üzerinden Süveyş Kanalı'na askeri piyade çıkarma yapmayı hedeflemişlerdir. Amaçları hem kanalı geri almak hem de Nasır'ı baştan indirmektir. Bu işgal üzerine Mısırlılar sivil, askeri fark etmeksizin kanalda bulunan bütün gemileri batırarak ve kanalı trafiğe kapatmışlardır. İngiltere ve Fransa'nın hesaba katmadıkları şey ise SSCB'nin oluşan ayaklanmaları bastıracağını ve oluşan bu duruma bu kadar erken müdahil olmalarıdır. Zira SSCB hemen üç ülkenin başbakanlarına nükleer ve füze tehditleri savurmuş aynı zamanda sert mesajlar göndermiştir. ABD Fransa, İngiltere, İsrail'e aynı anda sert bir muhtıra vererek hemen bütün güçlerini Mısır'dan çekmelerini kayıtsız şartsız talep etmiştir. Hem ABD'nin hem de Moskova'dan gelen bu ikili baskı sonucu işgalci bu üç devlet Mısır'dan geri çekilmek zorunda kalmıştır. 1956 Süveyş Buhranı'nın en mühim küresel neticesi, şüphesiz ki Sovyet Rusya'nın önce askeri silah satışı, ardından da diplomatik/nükleer tehdit hamlesiyle Mısır'ı bir kez daha mutlak bir yıkımdan kurtarmış olması ve bunun sonucunda Sovyetler'in Arap dünyasındaki prestijinin zirveye ulaşmasıdır; İngiltere ve Fransa, Nasır'ı ve Sovyet nüfuzunu yok etmek isterken tam tersine her iki aktörün de Ortadoğu'daki prestij ve gücünü büsbütün artırmışlardır. (Gelvin, 2016, s. 294-296), (Ortaylı, 2011), (Cleveland, 2004, s. 344-347)

#### **4.6. Arap Dünyasında Milliyetçiliğin Yayılması**

Mısır yönetimin dış politika siyasetinde milliyetçi bir paradigmaya ağırlık vermesi ve bu izlediği politika ile bölgesel olarak bağlarını güçlendirme düşüncesi, kendi makro çıkarlarına ulaşma yolunda komşu devlet halklarını bir kaldıraç olarak konumlandırma stratejisinden beslenmekteydi. Bu doğrultuda radyo, sinema toplulukları üzerinde ciddi bir derece etkisi olmuştur. Diğer yandan Kahire Üniversitesinin yakalamış

olduğu küresel akademik prestijli durumu yakın ülkelerdeki gençlerin yükseköğretim hayatlarını sürdürebilmek için Mısır'a gelmesine neden olmuştur. Nasır yönetimi bu sayede farklı ülkelerden gelen bu öğrencilere milliyetçi-devrimci bir ideolojik doktrini aşilayarak siyasi felsefesini tüm bölge halklarına ihraç etme fırsatını yakalamıştır. Arap halkları dış güçlerin Ortadoğu coğrafyası üzerinde oynamış olduğu oyun ve politikaların sebebiyle bunlardan kurtuluşun tek yolu olarak Arap İttifakının kurulması ve birleşmenin gücünde görmüşlerdir. Nasır'ın önderliğindeki Mısır, Arapça konuşan tüm sosyal, siyasi etkileri kendi eksenini etrafında toplamıştır. Ancak bu jeopolitik yükselişin sınırları bölgedeki statükoyu korumak isteyen muhafazakar Arap kral ve krallıkları tarafından engellenerek sıkıştırıldı ve Pan-arabizm ittifak ve düşüncesi kısıtlı bir alana sıkışmak zorunda kalmıştır. (Güler, 2004, s. 176) (Daviş, 2004, s. 144-145)

#### **4.7. Birleşik Arap Cumhuriyetinin Kuruluş ve Yıkılışı**

Cemal Abdünnasır'ın önderliğinde oluşturulan pan-arabizm düşüncesi dış politikada özellikle Suriye'de halkın bir kesimi tarafından hayranlık uyandırmıştır. Öyle ki Şam'daki komünist hareketliliği transnasyonal milliyetçiliğe yönelik bir varoluşsal tehdit olarak yorumlayan Baas öncüleri çareyi Kahire ile entegrasyon arayışında bulmuşlardır. Suriye iç siyasetindeki akut krizler ve komünistlerin Şam'daki ağırlığı üzerine Nasır, başlangıçta mesafeli yaklaştığı bu teklifi kabul ederek müzakereleri hızlandırmıştır. Ancak Kahire, Suriye'nin kırılğan sosyo-ekonomik yapısını gerekçe göstererek, birleşmenin kendi dikte ettiği katı kriterler çerçevesinde şekillenmesini şart koşmuştur. Bu doğrultuda Suriye'deki siyasi partilerin tasfiye edilmesi ve ordunun siyasetten çekilmesi gibi köklü kurumsal dönüşümler dayatılmıştır. Nihayetinde Şubat 1958'de iki ülkenin birleşmesiyle Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) resmen ilan edilmiş; yapılan referandumla Nasır, tek parti rejimine

dayalı bu yeni üniter devletin geniş yetkilere sahip başkanı seçilmiştir. Lakin Mısır yönetimin otoriter halleri ve Baas kadrolarını tasfiye etme politikaları iki ülke arasında derin bir rahatsızlığa yol açmıştır. İki ülke arasında oluşan bu olumsuz havaya rağmen BAC , Ortadoğu'daki dengeleri sarsmaya devam etmiştir. (Türel, 2004, s. 112) Suudi Arabistan, Irak, Ürdün gibi monarşi ile yönetilen ülkelerde devrimci milliyetçi düşünceleri bu ülkelerde de boy göstermeye başlamıştır. Zamanla Nasır'ın Temmuz 1961'de ilan ettiği; servet sınırlandırması ve ağır vergilendirmeleri içeren devletçi-sosyalist reformlar, Suriye burjuvazisini açık bir muhalefete sevk etmiştir. Siyasal düzlemde Baasçıların iktidardan dışlanması ve parlamenter sisteme dönüş dedikodularının basına sızması, rejimin toplumsal meşruiyetine ağır bir darbe indirmiştir. Nasır'ın 1961'deki Suriye ziyaretinde ilk yıllardaki kitlesel coşkunun yerini sessizliğe bırakması ve Halep'teki öğrenci zirvesinde "Kara Firavun" olarak nitelendirilmesi, toplumsal kırılmanın boyutunu gözler önüne sermiştir. Baas liderlerinin istifalarıyla tırmanan anarşik ortam, nihayetinde 28 Eylül 1961'de Şam merkezli bir askeri ayaklanmayla BAC'ın resmen dağılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlık Nasır'ı ideoloji ve politikasından vazgeçirmemiştir. 1962 yılında Kuzey Yemen'de cumhuriyetçi bir rejim kurulmuş ve Cemal Abdünnasır bu bölgeye yaklaşık 50 bin askeri personel göndermiştir. Bunun dışında 1967 Arap-İsrail Savaşının kaybedilmesi Mısır'ı yani Nasır'ı zor bir duruma sokmaya başlayacaktır. BAC' ın dağılması Abdünnasır'ın Arap dünyasını arkasına alarak küresel aktörler üzerinde bir baskı unsuru oluşturma stratejisini bütünüyle akamete uğratmıştır. Liderlik ihtirasları nedeniyle kaçırılan bu jeopolitik fırsat, Kahire'yi dış politikada daha radikal arayışlara itmiş ve Sovyetler Birliği ile kurulan ileri düzey askeri ittifak Mısır'da kontrolsüz bir silahlanma döngüsü başlatmıştır. Bu askeri kapasite artışı karşısında güvenlik ikilemine düşen İsrail'in ABD'den yoğun askeri yardım talep etmesi, Ortadoğu'da yeni

bölgesel savaşların altyapısını kaçınılmaz hale getirmiştir. (Güler, 2004, s. 234-241) (Çeçen, 2000, s. 186-201)

#### **4.8. Yemen İç Savaşı ve Cemal Abdünnasır**

26 Eylül 1962 tarihinde Yemen'in yöneticisi olan İmam Ahmed vefat etmiş ve ölümünden sonra yerine geçme hazırlığı içerisinde olan Bedir'e karşı Cemal Abdünnasır taraftarları olan askerler tarafından Yemen yönetimine el konulmuş ve rejimi değiştirerek Cumhuriyeti ilan etmişlerdir. Ortadoğu ülkelerinin içerisinde diğerlerine nazaran geri kalan Yemen'in içerisinde bulunduğu bu durum Cemal Abdünnasır tarafından olumlu karşılanmıştır lakin Bedir ülkeden kaçmayı başarmıştır. Bununla kendi yanına taraftar toplamaya başlamıştır. Nasır taraftarlarının bu monarşi yönetimlere karşı yapmış olduğu bu yardımlar sebebiyle monarşi şekilde yönetilen diğer ülkelerde bulunan devrimciler tarafından da yardım istenilmiştir. Lakin Nasır taraftarı olan bu askerler Yemen'de nizamı tam olarak tesis edebilmek için savaşıp mücadele etmişlerdir. Savaşın uzun bir şekilde sürmesinin sebeplerinden biri ise Suudi Arabistan'ın ve Mısır'ın bu savaşa dahil olmasıdır. Savaş 1968 yılına kadar uzamıştır. Nasır'ın hesaba katmadığı durum ise bu savaşın beş yıldan fazla sürmesi ve bu içerisinde bulunduğu durumun kendi askerlerinin moralinin hesabını yapmaması olmuştur. Kuzgun'un aktardığına göre Yemen konusunda Nasır: "Gerçek bir özgürlük savaşında yer aldığımı ikna edilmişim. Bunun bir aşiret savaşı olduğunu anladığımda bu savaştan onurla çıkmak için çok geçti. Kendimi bir çıkmazda buldum." değerlendirmesini yapmıştır. Yemen'de yaşanan bu süreci "Nasır'ın Vietnam'ı" olarak isimlendirilmiştir (Kuzgun, 2015: 309). (Uçarol, 2000, s. 700)

## **5. CEMAL ABDÜNNASIR DÖNEMİNDE YAPILAN SAVAŞLAR**

### **5.1. 1948 Arap-İsrail Savaşı**

Birleşmiş Milletlerin Filistin toprakları üzerinde bir İsrail Devleti kurma düşüncesi nedeniyle bu bölgeyi paylaşırması Arap coğrafyası içerisinde büyük bir yankı uyandırmış ve bunu asla kabul etmeyeceklerini dile getirmişlerdir. Bu toplantılar neticesinde Arap ülkeleri Filistin'e gönüllü birliklerden oluşan askerler ve hafif silahlarla Filistin'e gönderme kararı almışlardır. Savaş resmen 15 Mayıs 1948 yılında başlamıştır. Bu savaş doğrultusunda her iki tarafında hatta şöyle de diyebiliriz savaşa dahil olan ülkelerden çok sayıda insan yaralanmış ve vefat etmiştir. İsrail Tel Aviv'de Yahudi Milli Konseyi'ni toplamış ve İsrail Devleti'nin resmen kurulduğunu duyurmuştur. İsrail'in devlet ilanından sonra Arap ülkeleri çeşitli istikametlerden Filistin'e girmiş ve çatışmalar şiddetlenmiştir. Arap ülkelerinin çok sayıda asker göndermelerine rağmen bu çatışmalarda istediği sonucu tam olarak ele geçirememişlerdir. Burada Arap ordularının düzensizliği, kimi zaman disiplinsizliği ve en önemlisi sürekliliğinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin 19 Ekim'de yapmış olduğu son barış çağrısı olumlu sonuçlar vermiş ve taraflar ateşkesi kabul etmiştir. 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından imzalanan mütareke antlaşmaları, bölgenin jeopolitik ve demografik yapısını kökten sarsan yapısal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bu süreçte İsrail, 1947 Birleşmiş Milletler Paylaşım Planı ile kendisine tahsis edilen %56'lık toprak oranını askeri başarılar neticesinde %78'e ulaştırmayı başarmıştır. Manda yönetiminin sona ermesiyle geriye kalan stratejik alanlardan Batı Şeria Ürdün'ün, Gazze Şeridi ise Mısır'ın askeri ve idari kontrolü altına girmiştir. Çatışma dinamikleri ve radikal silahlı unsurların saldırıları karşısında, geri dönebilecekleri yönündeki telkinlere dayanarak yerleşim yerlerini terk eden yaklaşık

700.000 Filistinli Arap, komşu ülkelere ve güvenli bölgelere sığınarak kronikleşen Filistinli mülteciler sorununun temelini oluşturmuştur. Savaş, 1949 yılında İsrail ile muhatap Arap devletleri arasında diplomatik olarak ayrı ayrı imzalanan ateşkes mutabakatlarıyla resmîyet kazanmıştır. Bu süreçte yaşanan zorunlu göç hareketleri ve bölgeye yönelik kitlesel Yahudi göçleri, yerleşik Arap nüfusu aleyhine kalıcı bir demografik asimetri yaratmıştır. Tarihsel öneme sahip Kudüs kenti ise batı sektörü İsrail'in, doğu sektörü Ürdün'ün kontrolünde kalacak şekilde fiilen ikiye bölünmüştür. 1948 çatışmalarının askeri faturası ve diplomatik başarısızlığı, savaşa dahil olan Arap devletlerinin iç siyasetinde radikal kırılmaları tetiklemiş ve pek çok ülkede köklü rejim değişikliklerine varan siyasi istikrarsızlıklara zemin hazırlamıştır. Mevcut tablodan jeopolitik ve stratejik açıdan en kazançlı çıkan aktör İsrail olmuştur. (Armaoğlu, 2020, s. 73-95) (Cleveland, 2004, s. 383-407)

## **5.2. Altı Gün Savaşı (6 Haziran 1967)**

Cemal Abdünnasır Mısır'ın savaş için henüz hazırlıklı olmadığını hem ekonomik hem de askeri bakımından bilmektedir. Lakin Sovyetlerin hem siyasi hem de silah teminatı konusunda desteği olduğunun farkında olduğundan İsrail'e karşı her zaman tetikte beklemiştir üstelik Süveyş Kanalı Krizinden dolayı batılı devletler yani İngiltere ve Fransa bu savaşın taraftarı olma konusunda temkinli yaklaşmıştır. Aynı zamanda Nasır gittiği her konferans her toplantıda İsrail'e karşı açık bir şekilde meydan okuduğunu her zaman da dile getirmekten çekinmemiştir. Tarih 1967 yılını gösterdiği vakit İsrail'in , Suriye'ye karşı olan siyasi tutum ve davranışları sürekli laf atması devletler arası gerilime sebep vermiştir. Tüm bu hazırlıklara rağmen İsrail , Suriye toprakları olan Golan Tepelerini bombalamıştır. Mısır gereken tepkiyi ve karşılığı vermemiştir. Zira Mısır askerli birliklerinin bir kısmı Yemen'de olduğu için savaşın Mısır için bir yenilgiye sebep vermesi

kaçınılmaz olacaktır. Bu sırada Sovyet Rusya burada sahneye çıkacaktır ve Nasır'a her türlü desteğinin yanında olduğunu dile getirmiştir . (Gerger, 2012, s. 268-269) BM bu isteği kabul etmiş ve barış gücü görevini yürüten askeri birlikleri oradan çekmiştir. Çekilmenin hemen ardından Mısır, Sina Yarımadasına askeri birlikleri çıkarmıştır. Bu hareketin ardın Ürdün Kralı Hüseyin Nasır'ın yanına giderek bir savunma paktı imzalamıştır. Cemal Abdünnasır stratejik konumu önemli olan Tiran Boğazını kaparmıştır. Bu hamle ile İsrail'in Kızıldeniz ile bağlantıları kesilmiş oldu. İsrail'in 25.000 asker ve 470 uçağının olmasına karşın Arap ülkelerinde 500.000 asker ve 500 uçak bulunması üstünlüğün Araplarda olduğunu gösterse de hem koordinasyon hem de birliklerinin bir merkezde olmaması İsrail için bir avantaj haline gelmiştir. Zira İsrail 5 Haziran saat 7.45'te başlattığı bu hareket Mısır tarafından saat 10.35 civarında anlaşılmış olsa da İsrail hava üstünlüğünü ele geçirmiştir. İsrail'in hava saldırıları ve koordineli hareketleri Mısır'ı mağlubiyete sürüklemiştir. İsrail aynı zamanda Suriye ve Ürdün'ün hava alanlarını vurmuştur. Altı gün savaşı olarak ta adlandırılan bu savaş Araplar için ağır sonuçlar almasına neden olmuş Sina , Batı Şeria ve Golan Tepeleri İsrail'in hakimiyetini altına girmiştir. Arap ülkelerinin talebi doğrultusunda ateşkes imzalanmış savaş son bulmuştur. Lakin 1967 yılında almış olduğu bu ağır yenilgi bu durumu kökten sarsmıştır. Savaştan sonra liderlikle beraber Arap İttifakı derin yara alarak ortaya atılan milliyetçilik fikrinin işlevini kaybettiğini göstermiştir. Arap Devletleri artık bu düşünceler etrafında birleşmek yerine kendi sosyal, siyasal ve ekonomik, egemenlik çıkarlarını düşünmeye başlamasına sebep olmuş ve dış politikada pragmatik ve realizm odaklı düşünmeye başlamışlardır. İsrail'in yapmış olduğu bu hareket sonucu aldığı başarı artık Arap Devletlerinin caydırıcı olan durumlarını ortadan kaldırmıştır. Öyle ki Arap devletleri için bu durum maddi ve manevi olarak ağır travmalara yol açmıştır. Süveyş Kanalı'nın stratejik

gelirlerini kaybederek ekonomik bir yıkım yaşamıştır. Ürdün; tarımsal üretimin, turizmin ve dini hafızanın kalbi olan Batı Şeria ile Kudüs'ü İsrail'e kaptırmanın yanı sıra, kitlesel bir Filistinli mülteci akınıyla karşı karşıya kalarak demografik bir krizle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Suriye ise Golan Tepeleri'ni kaybederek hem ekonomik kayba uğramış hem de başkent Şam'ı doğrudan İsrail'in askeri vuruş menziline sokan kalıcı bir güvenlik zafiyetiyle baş başa kalmıştır. Mısır'da iç politikada hareketli durumlar yaşanmıştır. Nasır bu ağır yenilgi sonrası bu durumu kaldıramamış ve görevinden istifa etmiştir. Ancak halkın yoğun baskısı sonucu tekrar görevine devam etme durumunda kalmıştır. (Armaoğlu, 2020, s. 244-253) Ülkesinin içinde bulunduğu ekonomik zorlukları ortadan kaldırmak için radikal kararlar alarak diğer ülkelerle normalleşmeye gitme kararı almıştır. Bu sebeple Yemen'de bulunan askerlerini geri çağırmıştır bu karar da Suudi Arabistan ile normalleşme için ilk adım olmuştur. 1967 yılında toplanan Hartum Zirvesinde , İsrail'i tanımama, müzakere yapmama ve barış yapmama kararlarını almış Arap monarşileri tarafından mağdur olan devletlere ekonomik olarak yardımlar yapılmasını kararlaştırmış. Ancak tüm bunlara rağmen alınan bu yenilgi güven krizine neden olmuş ve mevcudiyette olan rejimlerin istikrarını dinamitlemiştir. Nasır iç politikada da otoritesini kaybetmiştir. Tarih 1970'i gösterdiğinde bu rahatsızlık daha da artmıştır. Mısır'ın karizmatik , hitabeti kuvvetli olan, kitleleri Nasırizm ve Pan-Arabizm ideolojisiyle etrafına toplayan Cemal Abdünnasır 28 Eylül 1970 yılında geçirmiş olduğu kalp krizi sonucu vefat etmiştir. (Ateş, 2012, s. 58)

## **6. SONUÇ**

Osmanlı Devleti'nin 9. Padişahı olan Yavuz Sultan Selim'in yapmış olduğu Mısır Seferi sonucu Osmanlı

Devleti'nin hakimiyeti altına giren Mısır , Osmanlı'nın zayıflamasıyla birlikte Batılı sömürgeci devletlerin iştahını bir hayli kabartmıştır. Fransa'ya ait olan bir şirketin Süveyş Kanalı'nı yapması ve tüm ekonomik haklarını ellerinde bulundurması küresel ticaret dünyasında savunmasız bir şekilde Mısır'ın öylece durmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum ilk başlarda hukuksal alanda ilerlemeyi düşünen ancak ülkesinin içinde bulunduğu durumu hiçbir zaman hazmedemeyen bir postacı bir babanın oğlu olan vatan aşkıyla içinde bulunduğu durumdan hiç memnun olmayan Cemal Abdünnasır'ın hukuk fakültesini bırakıp Harp Akademisine gitmesiyle ve mezun olup orduya katılmasıyla yavaş yavaş tarih sahnesindeki yerini almasına neden olacaktır. Tarih onu Mısır'ın karizmatik lideri olarak dünyaya tanıtacak ve hitabet gücüyle , hayalleriyle, ideolojisiyle ki bu en önemli unsur olacaktır ileriki zamanlarda Arap halklarını yavaş yavaş kendi etrafında toplayacaktır. Tarih 1952 yılını gösterdiğinde bu subaylar Kral Faruk'u tahttan indirmiş ve onu sürgün etmiştir. Bu Cemal Abdünnasır için demokrasinin ilk adımı olmuştur daha sonra ki adımı ise Mısır'da krallığı ilga etmiş ve Cumhuriyeti ilan etmiştir. Bir seçim ile Mısır'ın yeni Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır olmuştur. Pan-Arabizm ideolojisiyle Arap Coğrafyasının dikkatini çekmeyi başarmış ve kitlelerin desteğini giderek artırarak almaya başlamıştır. Doğurmuş olduğu Arap Sosyalizmi diğer adıyla Nasırizm modeli daha öncede belirttiğim gibi halk tarafında karşılığını almıştır. Cemal Abdünnasır dış politikada Soğuk Savaş döneminde dengeleri sarsmış ve dünya sahnesine hızlı bir giriş yapmıştır. Asvan Barajının yapılması Mısır için büyük bir önem arz etmektedir. Lakin Amerika ile birlikte Batılı ülkelerin saboteleri olunca Nasır buna karşı hamle olarak 1956 yılında Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıklamış ve bu ülkelere hodri meydan demiştir. Sahada kaybetmesine rağmen diplomatik bir zafer elde eden Nasır Arap Coğrafyasında bir kahramana dönmesine ve oluşturduğu Pan-Arabizm ideolojisiyle

Mısır'ı Ortadoğu'da merkez üs haline gelmesine neden olmuştur. Suriye'deki komünist hareketliliğe karşı bir reaksiyon olarak Şubat 1958'de kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC), Mısır'ın baskıcı, merkezîyetçi ve Baas kadrolarını tasfiye etmeye yönelik otoriter dayatmaları sebebiyle Eylül 1961'de Şam merkezli bir askeri ayaklanmayla kanlı bir şekilde dağılmıştır. Pan-Arap idealine vurulan bu ilk büyük darbenin ardından, Kuzey Yemen'deki cumhuriyetçi devrime destek vermek amacıyla bölgeye gönderilen 50 bin kişilik askeri güç, Mısır'ı "Nasır'ın Vietnam'ı" olarak adlandırılan kronik bir bataklık içerisine sürüklemiştir. Beş yıldan fazla süren bu aşiretler arası iç savaş, Mısır'ın sosyo-ekonomik kaynaklarını tüketmiş ve ordunun moral-operasyonel gücünü muazzam ölçüde zayıflatmıştır. Yaşamış olduğu sıkıntılı süreç içerisine bir de sağlık sorunları eklenince Cemal Abdünnasır için sonun başlangıcı olacaktır. Hitabetiyle toplulukları heyecanlandıran , sömürgeci sisteme kafa tutan Cemal Abdünnasır 28 Eylül 1970 tarihinde geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etmiştir.

## KAYNAKÇA

- Arı, T. (2007). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa.
- Armaoğlu, F. (2010). 20. Yüzyıl Siyasi Tarih. F. Armaoğlu içinde, *20. Yüzyıl Siyasi Tarih* (s. 604). İstanbul: Alkım.
- Armaoğlu, F. (2020). Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları(1948-1988). F. Armaoğlu içinde, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları(1948-1988)* (s. 163-170). İstanbul: Kronik.
- Ateş, A. (2012). 1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış Politikası. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, s. 58.
- Bıldırın, M. E. (2019, Ocak). Cemal Abunnasır, Hayatı, Düşünceleri ve Mısır'a Etkileri. s. 5.
- Cleveland, W. (2004). Hür Subaylar Darbesi . W. Cleveland içinde, *Modern Ortadoğu Tarihi* (s. 338-342). İstanbul: Agora.
- Cleveland, W. (2004). *Modern Ortadoğu Tarihi*. İstanbul: Agora.
- Çeçen, A. (2000). Arap Dünyasında Nasır Önderliği. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 186-201.
- Davişa, A. (2004). *Arap Milliyetçiliği, Zaferden Umutsuzluğa*. İstanbul: Literatür.
- Dursun, D. (1993). Cemal Abdünnasır TDV İslam Ansiklopedisi 7. Cilt. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 296-301.
- ERKMEN, Ö. G. (2020, Aralık). Mısır'ın Karizmatik Lideri NASIR, Nasır Dönemi Mısır ve Türkiye İlişkileri. *İksad Uluslararası Yayınevi*, s. 127-129.

- Gelvin, J. L. (2016). Modern Ortadoğu Tarihi. J. L. Gelvin içinde, *Modern Ortadoğu Tarihi* (s. 294-296). İstanbul: Timaş.
- Gerger, H. (2012). *ABD, Ortadoğu, Türkiye*, . İstanbul: Yordam.
- Güler, Z. (2004). *Süveyşin Batısında Arap Milliyetçiliği*. İstanbul: Yenihayat Kütüphanesi.
- Güven, A. L.-S. (2010). *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kiremitçi, G. G. (2012). Otoriter Rejimlerde Karizmatik Meşrutiyet: Nasır Dönemi Mısır Örneği. *Kadir Has Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, s. 35.
- KUZGUN, M. (2015). Arap Birliği Sağlama Sürecinde Bir Dönüm Noktası : Albay Cemal Abdülnasır Dönemi. *Dünden Bugüne Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu*. Elazığ.
- Lewis, B. (2005). *Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*. Ankara: Arkadaş.
- Murat, T. (2012, Ekim). Mısır'da Nasır Dönemi Arap Milliyetçiliğinin Arap Milliyetçiliğinin Bölge Yönetimlere Etkisi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, ur, 61.
- Murat, T. (2018). Bandung Konferansı ve Türkiye. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 363-379.
- Ortaylı, İ. (2011, Eylül 24). *Milliyet Gazetesi*. Mayıs 12, 2026 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/hicbir-zaman-efsanelesmedi-1442742> adresinden alındı
- Sander, O. (2001). *Siyasi Tarih*. İstanbul: İmge.
- Tan, A. (2020, Haziran 5). *Independent Türkçe*. Mayıs 2026, 2 tarihinde Independent:

<https://www.indyturk.com/node/190716/t%C3%BCrkiye-den-sesler/ortado%C4%9Fu-notlar%C4%B1-20-m%C4%B1s%C4%B1r-ve-cemal-abd%C3%BCnnas%C4%B1r-2>

Türel, Y. (2004). *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000'e*. Ankara: Akçağ.

Uçarol, R. (2000). *Siyasi Tarih (1789-1999)*. İstanbul: Filiz.

## **FRANSA’NIN TUNUS’A MÜDAHALESİNİN AMERİKAN BASININA YANSIMALARI (1881)**

**Gökhan DURAK<sup>1</sup>**

### **1. GİRİŞ**

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreği, Osmanlı Devleti’nin hem iç sorunlarla hem de Avrupa büyük güçlerinin artan emperyalist baskılarıyla karşı karşıya kaldığı kritik bir dönemdir. Bu dönemde Kuzey Afrika sahası, Osmanlı hâkimiyetindeki eyaletler ile Fransa, İngiltere ve İtalya gibi Avrupa devletlerinin stratejik çıkarlarının kesiştiği bir alan hâline dönüşmüştür (Shaw & Shaw, C.2, ss. 193).

Tunus, Trablusgarp ve Mısır, Osmanlı Devleti’ne bağlı eyaletler olarak hukuken Osmanlı hâkimiyetini sürdürse de, Avrupa’nın ekonomik ve diplomatik müdahaleleri nedeniyle fiilen farklı güçlerin nüfuz alanına girmiştir (Perkins, 2004, ss. 55).

1830’da Fransa’nın Cezayir’i işgali, Tunus’un hemen batısında yeni bir Fransız nüfuz alanı oluşturmuş ve bölgedeki Osmanlı otoritesini giderek zayıflatmıştır (Ahmad, 1969, ss. 112–114). Ancak, 1856 Paris Barış Konferansı kararları çerçevesinde Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü teyit eden uluslararası düzenlemeler, Fransa’nın Tunus üzerindeki genişleme politikasını kısa süreliğine sınırlamıştır. Bu dönemde, Tunus Valisi Mehmed Sadık Paşa, artan Avrupa baskıları karşısında Osmanlı desteğine daha fazla ihtiyaç duymuş ve

---

<sup>1</sup> Dr., Milli Savunma Üniversitesi Per.D.Bşk.lığı, ORCID: 0000-0002-7656-2857.

Babıâli ile ilişkilerini güçlendirmeye yönelmiştir (Atabaş, 2023, ss. 567–570).

1871’de Fransa’nın Prusya karşısında ağır bir yenilgi alması, Osmanlı açısından bölgedeki dengeleri yeniden değerlendirmek için bir fırsat yaratmıştır. Tunus Beyliği, ekonomik yatırımlar ve altyapı projeleriyle İngiltere, Fransa ve İtalya’nın ilgisini çekmiş, özellikle Avrupa devletlerine sağlanan ekonomik ayrıcalıklar, yabancı nüfuzunu belirgin biçimde artırmıştır (Uzunçarşılı, 1988, C.4, ss. 310–315)

Bu süreçte, Amerikan basını, Tunus Beyliği’ndeki yönetsel uygulamaları ve Fransız-İtalyan etkilerini yakından izleyerek, kamuoyuna önemli bilgiler sunmuştur.

Berlin Kongresi öncesi ve sonrası süreç, yalnızca Tunus’un statüsü ile ilgili olmayıp, aynı zamanda Avrupa güçler dengesi ve Osmanlı Devleti’nin diplomatik kapasitesinin sınırlarını da ortaya koymuştur. Fransa, ekonomik ve diplomatik hazırlıklarını tamamladıktan sonra, Tunus’un Cezayir sınırındaki Krumir (Kroumir) kabilesi üzerinden başlattığı askerî harekât ile bölgedeki nüfuzunu fiilen pekiştirmiştir (Ling, 1967, ss. 22–32).

Bu bağlamda, Amerikan basını üzerinden yürütülen gözlemler, Tunus’un stratejik önemi, Osmanlı Devleti’nin sınırlı müdahalesi ve Avrupa devletlerinin bölgedeki çıkar çatışmalarını anlamak açısından değerli bir kaynak teşkil etmektedir.

Bu çalışmada, Amerikan basınında yer alan haberler ışığında, Tunus’un Fransa himayesine geçiş süreci, Osmanlı Devleti’nin tepkileri, Tunus Beyliği’nin karar mekanizmaları ve Avrupa devletlerinin politikaları detaylı biçimde ele alınacaktır. Çalışmanın amacı, yalnızca bir diplomatik ve askerî olayı incelemek değil, aynı zamanda 19’uncu yüzyıl sonu Kuzey

Afrika siyasetinin Osmanlı, Fransız ve diğer büyük güçler açısından tarihsel ve stratejik bağlamını ortaya koymaktır.

## **2. AMERİKAN BASININDA FRANSA'NIN TUNUS'A MÜDAHALESİ**

Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamid'in iktidara geldiği dönemde Kuzey Afrika sahasındaki Tunus, Trablusgarp ve Mısır, hukuken Babîâli'ye bağlı eyaletler konumundaydı. 1830 yılında Fransa'nın Cezayir sathına yayılması, Tunus'un hemen batısında yeni bir sömürge alanı oluşturmuş ve bu durum Tunus üzerindeki baskıyı giderek artırmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü teyit eden 1856 Paris Barış Konferansı kararları doğrultusunda, Fransa ve diğer Avrupalı büyük güçler, Tunus üzerindeki genişleme politikalarını bir süre için askıya almak zorunda kalmıştır (Shaw & Shaw, 1977, C.2, ss. 141–142).

1871'de Fransa'nın Prusya karşısında ağır bir yenilgi alması, Osmanlı Devleti tarafından bölgedeki durumunu güçlendirmek için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Bu süreçte Tunus Valisi Mehmed Sadık Paşa, Avrupa devletlerinin artan baskısı karşısında Osmanlı desteğine daha fazla ihtiyaç duymuş ve Babîâli ile ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir (Cleveland & Bunton, 2016, ss. 87–89).

Osmanlı Devleti, 23 Ekim 1871'de gönderdiği bir fermanla, devletin Tunus üzerindeki geçmişteki ve gelecekteki haklarını yeniden vurgulamış; Mehmed Sadık Paşa'ya eyalet idaresini veraset yoluyla sürdürme hakkı tanımıştır. Bu düzenleme ile Tunus'un Osmanlı merkezî otoritesiyle bağlarının güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Köprülü, 1979, C.12, ss. 36–42).

Söz konusu belgede Tunus'un, Osmanlı Devleti ile olan bağları sürdürülmüş ve Osmanlı Devleti'nin ayrılmaz bir parçası

olarak kabul edilmiştir. Her yıl belirli miktarda vergi vermesi, hutbelerde padişahın adının okunması, paralarda padişah tuğrasının bulunması ve mevcut bayrak renginin korunması şart koşulmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti savaşa girdiğinde Tunus'un belirlenen miktarda asker göndermesi de yükümlülükler arasında yer almıştır (Özdemir, 2003, C.6, S.243, s. 121).

Tunus üzerinde emperyalist hedeflere sahip devletler arasında Fransa, İngiltere ve İtalya önemli bir yer tutmaktaydı. Berlin Kongresi öncesinde Osmanlı Devleti ile bağları giderek zayıflayan Tunus'ta, özellikle İngiliz ve Fransızlara verilen ekonomik ayrıcalıklar sonucu yabancı nüfuzu belirgin biçimde artmıştır. İngiltere, Tunus'ta demiryolları, havagazı ve su işleri gibi altyapı alanlarında önemli imtiyazlar elde ederken; Fransa, Tunus Beyliği ile yaptığı çeşitli ticaret anlaşmaları sayesinde bölgede ticarethaneler, okullar ve kredi kurumları kurmuş, ayrıca Tunus'a en çok borç veren güç hâline gelmiştir (Clancy-Smith, 1994, ss. 112–115).

İtalya ise 1861'de siyasi birliğini tamamladıktan sonra bir sömürge imparatorluğu kurma yönünde harekete geçmiş ve coğrafi yakınlığı, ekonomik potansiyeli ve stratejik konumu nedeniyle Tunus'u başlıca hedeflerinden biri olarak görmüştür (Mack Smith, 1997, s. 115–127).

Bu dönemde Amerikan basınında yer alan Tunus'a yönelik haberlerde, Tunus Beyi'nin "yönetim ve adalet anlayışı" yoğun biçimde eleştirilmiştir. Gazetelerde, Tunus Beyi'nin "keyfi uygulamalara" başvurduğu, yönetimin "eziyet verici ve baskıcı" bir nitelik taşıdığı belirtilmiştir (Chicago Daily Tribune, 1873, s. 7).

Fransa ve İtalya'dan yüksek miktarlarda borç alındığı hâlde halka "keyfi olarak ağır vergiler" yüklenmesi (Mower County Transcript, 1873, s. 7). ve Tunus Beyi'nin ülkedeki en

yüksek adalet makamı olmasına rağmen “kişisel zevkine göre insanları yargıladı” yönündeki yorumlar dikkat çekmiştir (Watertown Republican, 1873, s. 1).

Fransa, Tunus’u ele geçirme konusunda aradığı uluslararası desteği Berlin Kongresi sırasında bulmuştur. Tunus üzerinde emelleri bulunan İtalya’dan önce harekete geçmek isteyen Fransa, hazırlıklarını büyük bir hızla tamamlamıştır. Osmanlı topraklarının büyük devletlerarasında adeta paylaşıldığı Berlin Kongresi’nde Almanya Şansölyesi Otto von Bismarck, Fransız delegesine gizli bir şekilde, “Fransa Tunus’a yerleştiği takdirde Almanya’nın bu girişime karşı çıkmayacağını” bildirmiştir (Ahmad, 1993, ss. 21–22).

Bismarck’ın bu yaklaşımı, Fransa’yı Avrupa dışındaki sömürge faaliyetlerine yönlendirmek, böylelikle Almanya’nın Avrupa içi dengeler üzerindeki baskısını azaltmak ve Fransa’yı özellikle İtalya ile karşı karşıya getirmek amacını taşımaktaydı (Millman, 1979, ss. 97–99).

Tunus’u ele geçirme konusunda Fransa’yı teşvik eden bir diğer önemli devlet adamı ise İngiltere Hariciye Nazırı olan Lord Salisbury’dir. Berlin Kongresi sırasında Salisbury, Fransız temsilcisi William Henry Waddington’a “Kartaca’yı barbarların elinde bırakamazsınız.” diyerek Fransa’yı Tunus’u ele geçirmeye açıkça yönlendirmiştir (Grenville, 2000, s. 355–363).

İngiltere’nin Tunus meselesinde Fransa’ya destek vermesinin başlıca nedenlerinden biri, kendi çıkarları doğrultusunda Kıbrıs’a yerleşmesini sağlayan gizli anlaşmaya karşı Fransa’nın gösterebileceği bir tepkiyi engelleme arzusudur (Langer, 1931, ss. 219–223).

Buna ek olarak, İtalya’nın Tunus’u ele geçirmesi durumunda Sicilya Boğazı üzerinde tam bir kontrol sağlayarak Akdeniz’de stratejik bir üstünlük kurabileceği yönündeki endişeler de İngiltere’nin tutumunu belirlemiştir. İngiltere,

İtalya'nın bölgesel güç dengesini kendi aleyhine değiştirmesini istemediği için Tunus'un Fransız işgaline uğramasını jeopolitik açıdan daha uygun görmüştür (Bosworth, 1996, ss. 30–31).

Amerikan basınında, Lord Salisbury'nin “Tunus'un Fransa tarafından işgal edilmesi konusunda ısrarcı bir tutum sergilediği” yönünde yorumlar yer almıştır. Gazetelerde, “İngiltere'nin Mısır üzerindeki koruyucu (protectorate) statüsüne benzer bir yapının Fransa tarafından Tunus'ta uygulanabileceği, dolayısıyla bölgenin fiilî Fransız nüfuzu altına gireceği” değerlendirmeleri öne çıkmıştır (Chicago Daily Tribune, 1878, s. 2).

Amerikan basınında ayrıca İngiltere ve Fransa'nın bu konuda bir antlaşma yaptığı da ileri sürülmektedir. (Daily Globe, 1878, s. 1; The Daily Dispatch, 1878, s. 3).

Amerikan basınında, Berlin Kongresi sonrasında Tunus'un Fransa'nın nüfuz alanına gireceği yönündeki yorumlar sıklıkla yer bulmuştur. Yapılan değerlendirmelerde, Tunus'un bir Kuzey Afrika ülkesi olarak “Osmanlı Devleti'ne oldukça gevşek bir bağlılığa sahip olduğu” ve bu nedenle “kaybının uluslararası politikada çok fazla dikkat çekmeyeceği” ifade edilmiştir. Fransa'nın bu gelişmeden “gerçek anlamda bir kazanç sağlayıp sağlayamayacağı” ise kimi yayın organlarında kuşkulu bulunmuştur. Bununla birlikte Tunus, “Antik Kartaca bölgesini içine alan, yaklaşık iki milyonluk nüfusundan dolayı dikkate değer bir demografik potansiyele sahip, yüzölçümü bakımından Pennsylvania kadar büyük olan ve her ne kadar güçlü bir limana sahip olmasa da yeniden kalabalık ve üretken bir ülke hâline gelebilecek kapasitesi bulunan bir bölge” olarak tanımlanmıştır (Helena Weekly Herald, 1878, s.2).

Tunus'taki İtalyan yatırımlarının yıllar içinde giderek artması, Fransa'nın bölgedeki nüfuzunu koruma konusunda daha agresif bir politika benimsemesine yol açmış ve Paris yönetimi,

Tunus'a yönelik bir müdahaleyi meşrulaştıracak bir gerekçe arayışına girmiştir. Bu çerçevede Fransa, 1881 yılı Mart ayının sonlarına doğru Tunus-Cezayir sınırında yaşayan Krumir (Khroumir) kabilesinin Tabarka (Tabarca) yakınlarında bir Fransız gemisine saldırıda bulunduğunu öne sürerek askerî harekât başlatmıştır (Perkins, 2004, ss. 48-53).

Amerikan basınında yer alan haberlerin incelenmesinden, Fransa'nın söz konusu kabileyi cezalandırmak amacıyla General Forgemol komutasında yaklaşık 20 bin kişilik bir kuvvetle harekete geçtiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık, sayıları 15-20 bin arasında olduğu tahmin edilen yerel güçler Fransız ilerleyişine karşı direnmeye çalışmıştır (The Portland Daily Press, 1881, s. 2; Daily Globe, 1881 s. 1).

Fransa, sorun çıkaran kabileleri dizginleme gerekçesiyle Tunus sınırına girmiş olsa da, dünya kamuoyuna harekâtın yalnızca sınır güvenliğini sağlama amacı taşıdığı yönünde propaganda yaparak, Tunus'la yakından ilgilenen İtalya başta olmak üzere diğer Büyük Devletlerin şüphelerini azaltmaya çalışmıştır. Amerikan basınında yer alan Fransız ve İngiliz kaynaklı haberlerde, "Fransa'nın Tunus'u ilhak etmeyeceği" ve harekâtın esas amacının "Tunus'u korumak olduğu" iddia edilmiştir (Chicago Daily Tribune, 1881, s. 5).

Ancak yapılan değerlendirmelerde, Fransızların gerçek amacının "Cezayir ile Tunus'u kolonize ederek iki bölgeyi hızlı demiryolları aracılığıyla birbirine bağlamak ve böylece bölgedeki ticari faaliyetlerin akışkanlığını artırmak" olduğu belirtilmiştir (Memphis Daily Appeal, 1881, s. 1).

General Logerot komutasındaki Fransız birlikleri, Tunus topraklarına hızlı bir şekilde taarruz ederek 26 Nisan'da önce Kef'i, ardından Tabarka'yı ele geçirmiştir (Savannah Morning News, 1881, s. 1).

Bunun ardından Fransız kuvvetleri, ülkenin kuzeyindeki Bizerta (Biserta) Limanı'na asker çıkararak şehri kontrol altına almış ve kısa süre içinde Tunus'un işgaline fiilen başlamıştır (Alexandria Gazette, 1881, s.2).

Tunus Beyi, Fransız ilerleyişi karşısında Osmanlı Devleti'nden yardım talep etmiş olsa da, II. Abdülhamid ve devlet ricali bu talebe başlangıçta temkinli yaklaşmıştır. Çünkü yardım gönderilmesinin Avrupalı devletlerin müdahalesini tetikleyebileceği yönünde ciddi endişeler mevcuttu. Nitekim bölgeye yardım amacıyla iki Osmanlı gemisinin gönderilmesi yönündeki karar oldukça geç alınmış ve bu gecikme, Tunus Beyi'ni umutsuzluğa sürükleyerek aceleci ve sonuçları olumsuz kararlar vermesine yol açmıştır (Özdemir, 2003, C.6, S.243, s. 128).

Fransız kuvvetlerinin Tunus içlerine kadar ilerlemesiyle durum uluslararası bir boyut kazanmıştır. Dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Barthélemy Saint-Hiller, 9 Mayıs 1881 tarihinde müttefik diplomatlara gönderdiği bir bildiriyle (Sarı Kitap / Yellow Book) Fransa'nın Tunus'ta giriştiği harekâtın gerekçelerini ve Osmanlı Devleti'nin Tunus üzerindeki haklarına ilişkin görüşlerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Bartelmy Saint Hiller, Fransa'nın Tunus topraklarına müdahalesindeki asıl amacın "*Fransa'nın Cezayir sathındaki güvenliğinin sağlanması*" olduğunu belirterek, Tunus ile Cezayir sınırındaki belirsizlik sebebiyle bölgede bulunan "*Tunus kabilelerinin devamlı olarak Cezayir kabilelerine saldırdığını*" iddia etmiştir. Ayrıca "*herhangi bir yabancı bir devlet tarafından Tunus'un uğrayabileceği herhangi bir saldırının Cezayir ve çevresinin güvenliği bakımından büyük sıkıntılar oluşturabileceğini*" belirterek söz konusu harekâtın Fransa açısından sebebinin ortaya koymaya çalışmıştır (Wheeling Register, 1881, s. 1).

Tunus Beyi Mehmed Sadık Paşa'nın etrafındaki baskı ve tehdit çemberi giderek daralmaktadır. Belediye Reisi Zerruk Paşa, Bey'in Mennube'deki merkez sarayına çekilerek Fransızlara karşı direnmesini savunmuş ve Mehmed Sadık Paşa'nın onayını alarak savunma hazırlıkları yapmak üzere Mennube'ye dönmüştür. Ancak bu sırada, Fransızların tertiplelediği bir telgrafın Bey'e ulaştırılması Mehmed Sadık Paşa'nın kararını değiştirmesine yol açmıştır. Telgrafta, "Sultan II. Abdülhamid'in Tunus Beyi Mehmed Sadık Paşa'yı görevden alacağı ve yerine Hayreddin Paşa'yı tayin edeceği" iddia ediliyordu. Bunun üzerine Mehmed Sadık Paşa, Mennube'deki saraya dönmekten vazgeçerek, Fransızlara yakınlığıyla bilinen başveziri Mustafa bin İsmail'in de desteğiyle Fransız General Bréard ile görüşmeyi tercih etmiştir (Perkins, 2004, ss. 56-58).

General Bréard, 12 Mayıs 1881 tarihinde Tunus şehri yakınlarındaki Mennûbe mevkesine gelerek Fransız Konsolosu Roustan ile temasa geçmiştir. Amerikan basınında General Bréard'ın "*yaklaşık 4.000 kişilik kuvvetiyle Bardo mevkesine birkaç mil mesafede bulunan Tabella'da kamp kurduğu*" ve "*Tunus'un başkentinin büyük heyecan içinde bekleyişte olduğu*" belirtilmektedir. Tunus Beyi Mehmed Sadık Paşa, Tunus'un ileri gelenleri ile birlikte gelişmeleri Mennûbe'de bulunan Bardo Sarayı'ndan takip etmiştir. Halkın desteğini alarak sarayında güvenliğini sağlamak için önlemler almaya çalışmıştır (Memphis Daily Appeal, 1881, s. 1).

General Bréard askerleriyle Mennube'deki Bardo Sarayı'nı kısa sürede kuşatarak Fransız Elçisi Roustan aracılığıyla Mehmed Sadık Paşa'ya isteklerini iletmıştır. Tunus Beyi Mehmed Sadık Paşa'ya gönderdiği ultiatomda Bréard; "*5 saat içinde*" Fransız isteklerine kesin bir cevap verilmesini talep etmiştir (Chicago Daily Tribune, 1881, s. 5).

Amerikan basını, Fransız Elçisi Roustan'ın özellikle “Osmanlı Devleti tarafından gönderilen zırhlı gemilerin Goletta(La Goulette) Limanı'na gelmesi durumunda Fransız askerlerinin Tunus'u işgal edeceklerini” bildirdiğini iddia etmiştir (Savannah Morning News, 1881, s. 1; The Daily Dispatch, 1881, s. 3).

Fransa'nın ileri sürdüğü teklifler Tunuslu devlet adamlarının katıldığı mecliste görüşülürken hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Mehmed Zerruk Paşa, Tunus Beyi II. Mehmed Sadık Paşa'ya hitaben şunları söylemiştir: “Siz Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin bir valisisiniz. Bu memleket Osmanlı Devleti'nin mülküdür; siz de onun haklarının muhafızısınız. Bu nedenle, yabancı bir devletle böyle bir muahede (antlaşma) akdedip imza edemezsiniz, buna salahiyetiniz (yetkiniz) yoktur. Bu muahede ancak Padişah Hazretlerinin muvafakat ve emriyle yapılabilir. Eğer Padişah düşmanın memleketi işgaline onay verirse, o zaman sizin Padişah'a karşı bir sorumluluğunuz kalmaz.” demiştir (Karcı, 2007, ss. 63–64).

Mehmed Sadık Paşa ise sarayı kuşatan Fransız askerlerini göstererek, “Bunlarla ne yapalım?” deyip çaresizliğini ortaya koymuştur. Mehmed Zerruk Paşa, “Harp buradan başlasın!” diyerek çıkmış; Tunus Beyi sinirli bir şekilde elini sakalına götürerek “bu sakalı kana bulaştırayım ister misin?” şeklinde cevap vermiş ve sonrasında meclis dağılmıştır. Mehmed Zerruk Paşa kısa süre sonra Mehmed Sadık Paşa tarafından azledilirken Fransızların dayatması sonrasında antlaşma metni meclisin kararı alınmadan imzalanmıştır (Maksudoğlu, 1986, ss. 167–168)

12 Mayıs 1881 tarihinde General Breârd ile Tunus Valisi Mehmed Sadık Paşa arasında imzalanan Bardo Antlaşması'na (Kasr-ı Said) göre: “Fransa ve Tunus Beyi arasındaki dostluk ve ticaret anlaşmaları devam etmiş, Fransa'nın Tunus sahili

boyunca güvenliğinin sağlanması için uygun göreceği yerleri işgal edebilmesi sağlanmış, Tunus'un huzur ve güveni herhangi tehlikeye maruz kalırsa Fransa yardım etmeyi taahhüt etmiş, Tunus'un meşru iktidarı ile çeşitli Avrupa devletleri arasında mevcut anlaşmaların uygulanmasını Fransa üstlenmiş, Tunus Beyi'nin yanında bir Fransız sefirinin bulunması kararlaştırılmış, Tunus Beyi Fransa Hükûmetinin tasdiki almadan uluslararası bir anlaşma yapmamayı taahhüt etmiş, Tunus Hükûmetinin Duyun-ı Umumiye ödemelerini yapması ve bir mali teşkilat kurması taahhüt edilmiş, sınırda ve sahilde bulunan itaatsiz kabilelere vergi konulması kararlaştırılmış ve silah ve mühimmat kaçakçılığı ile mücadele için Tunus Hükûmeti taahhütler vermiştir” (National Republican, 1881, s. 1).

Amerikan basınında Tunus Beyi'nin Osmanlı Devleti'ne gönderdiği telgrafı da yer almıştır. Bu telgrafta Tunus Beyi; “Fransız General'in ve askerlerinin Bardo Sarayı'na silah zoruyla gelerek kendisini anlaşma yapmaya zorladığı”, “oldukça büyük bir baskı altında tutularak Fransız himayesine girişe ilişkin belgeyi imzalamadan saraydan ayrılamayacağını kendisine bildirildiğini”, “herhangi bir tartışma yapmadan kan dökülmesini engellemek için bu metni onayladığını” bildirmektedir (The Portland Daily Press, 1881, s. 2).

Osmanlı Devleti ise Fransa'nın gücünü kötüye kullandığını iddia ederek durumu şiddetle protesto etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Dışişleri Bakanı Asım Mehmed Paşa dönemin Fransız Konsolosu Charles-Joseph Tissot'a Osmanlı Hükûmetinin Tunus'a askeri birlik gönderme hakkından vazgeçmediğini bildirerek Fransa'nın eylemlerini protesto etmiştir. Charles-Joseph Tissot ise böyle bir adım atılacak olursa ciddi karışıklıkların sorumluluğunu üstleneceğini söyleyerek Osmanlı Devleti'ni bir anlamda tehdit etmiştir (The New York Times, 1881, s. 1).

Amerikan basınında yer alan haberler incelendiğinde Osmanlı Devleti'nin Tunus Beyi nezdinde de girişimleri olduğu anlaşılmaktadır. Fransa'nın desteği ile Tunus Beyi'nin Osmanlı Devleti'ne karşı oluşan politikalarında yaşanan ani değişim üzerine Tunus'un 1871 Fermanı'na ve Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığının bir an önce açıklamasının beklendiği belirtilmektedir (Alexandria Gazette, 1881, s. 2).

Osmanlı Devleti, dönemin zorlu koşulları ve tezini destekleyecek güvenilir müttefiklere sahip olmaması ile Avrupa'nın büyük devletleri nezdinde siyasi itibarını büyük ölçüde kaybetmiş olması nedeniyle, Fransa'nın Tunus üzerindeki eylemlerini hukuki açıdan çürütmeye çalışmıştır. 16 Mayıs 1881 tarihinde elçilere gönderilen bir telgraf aracılığıyla Berlin Antlaşması'nın ihlal edildiği bildirilmiştir (Hanioglu, 2008, ss. 126-128).

Buna ek olarak, Fransa tarafından ileri sürülen, Tunus'un Osmanlı hâkimiyetinde olmadığı ve yalnızca dinî olarak bağlı bulunduğu iddialarına karşı, Tunus'un 117 yıldan beri yayımlanmakta olan ve uluslararası alanda güvenilir bir kaynak olarak kabul edilen *Gotha Salnamesi* (Gotha Almanach) verileri gösterilmiştir (Sütçü, 2004, s. 82).

Bu kaynakta, Tunus'un hâlâ Türk hâkimiyetinde olduğu belirtilmiş ve 1871 tarihli Ferman ile Tunus'un Osmanlı merkezî otoritesine bağlandığı vurgulanmıştır. Ayrıca Tunus Beyi'nin eyaletin içişleri dışında hiçbir harekette bulunamayacağı ve savaşa veya barışa karar veremeyeceği fermanında belirtilen hususlar arasında belirtilmiştir. Bütün bunlara dayanarak Osmanlı Devleti; Tunus Beyi ile Fransa arasında imzalanmış olan antlaşmayı geçersiz saymıştır (Atabaş, 2023, s. 570–593).

Amerikan basınında II. Abdülhamid'in yorumları da yer almaktadır. Abdülhamid; Fransa'nın Tunus'u işgal etmesiyle “İslam dünyasının büyük bir prestij kaybına uğradığını”,

“Osmanlı Devleti’nin haklarının ihlal edildiğini”, “Tunus halkının oldukça endişeli olduğunu”, “bu endişeyi en azından gidermek maksadıyla Tunus’a Şeyh Zâfir’i (Sheik Zaffer) göndermek istediğini” belirtmiştir (Chicago Daily Tribune, 1881, s. 5).

Şâzelî tarikatı lideri Şeyh Zâfir, Osmanlı Devleti adına bazı önemli politik görevler üstlenmiştir. Tunuslu Hayreddin Paşa’nın Sultan II. Abdülhamid’e tavsiye edilerek İstanbul’a çağırılması ve kendisine görev verilmesi bu sayede gerçekleşmiştir. Aralık 1878’den Temmuz 1879’a kadar sadrazamlık makamında bulunan Hayreddin Paşa’ya, görevi esnasında ve sonrasında büyük destek sağlamıştır. Fransa’nın 1881’de Tunus’a müdahalesinin ardından, bölgede Fransa’ya karşı yürütülen politikaların etkili olması için yoğun çaba harcamıştır. Kardeşi Hamza Zâfir’i bu amaçla Trablusgarp’a göndermiş; İngiltere’nin 1882’de Mısır’ı işgal etmesi sürecinde ise Ahmed Urâbî Paşa ile irtibata geçerek işgali önlemek için büyük gayret sarf etmiştir. Şeyh Zâfir, II. Abdülhamid’in desteğiyle Osmanlı Devleti’nin İslam dünyasındaki nüfuz ve itibarını artırmak için çalışmış; Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye’deki güçlü bağlantıları aracılığıyla bölge halklarının hilafete olan bağlılığını kuvvetlendirmeye gayret etmiştir (Buzpınar, 2010, s. 78–79).

Tunus’un bir oldubitti sonrasında Fransa tarafından himaye altına alınması karşısında Avrupalı devletlerin tepkileri oldukça farklı olmuştur. Amerikan basınında yapılan değerlendirmelerde Alman Şansölyesi Bismarck’ın en başından beri Fransa üzerinde etkili olarak Tunus’u işgal etmesinde önemli bir yönlendirici unsur olduğu belirtilmektedir. Bismarck; “Fransa’ya Tunus’u devralmalarının Alsace-Lorraine’in kaybının adil bir tazminatı olacağını”, “İngiltere’nin Kıbrıs’ı alması kadar Fransa’nın da Tunus’u alma hakkına sahip olduğunu” belirtmiştir. Amerikan basınına göre “Bismarck ve

*Almanya'nın politikası İngiliz-Fransız ittifakını bozarak Fransa ve İngiltere'yi birbirinden uzaklaştırmayı hedeflemektedir*" (Chicago Daily Tribune, 1881, s. 6).

İtalya ise Fransa'nın Kuzey Afrika bölgesindeki varlığını kendi çıkarları için tehdit olarak görmüş olsa da Tunus için Fransa ile sıcak bir çatışmaya girmek istememiştir. İtalyan General Giuseppe Garibaldi'nin, Fransa'nın Tunus'u himaye etmesine ilişkin açıklamaları dönemin Amerikan basınında geniş yer bulmuştur. Garibaldi; *"İtalya ve Fransa'nın dost olduklarını", "Tunus'un Fransa tarafından alınması durumunda İtalya'nın buna güceneceğini ve tehdit olarak algılayacağını"* belirtmiştir. Bu açıklamasından sonra *"Fransa'nın Tunus'u himaye etme hakkından vazgeçmesini umduğunu", "herhangi bir tehdit ve saldırı durumunda ise İtalyan filosunun yaklaşık 50.000 kişilik kuvvetiyle İtalyan Yarımadası'nı koruyabileceğini"* belirtmiştir (The New York Times, 1881, s. 1).

Amerikan basınında İngiltere'nin Tunus siyaseti özellikle Kıbrıs Adası'nın alınmasıyla ilişkilendirilmiştir. *"İngiltere'nin Mısır'a yerleşmesi sonrasında Fransa'nın Tunus Meselesi'ndeki tavrına açıkça olmasa da dolaylı olarak destek verdiği, Akdeniz Havzası'nda ve Kuzey Afrika'da İtalya'nın hâkimiyeti yerine Fransa'nın Kuzey Afrika sahasına girmesinin İngiltere tarafından tercih edildiği"* değerlendirmeleri yapılmaktadır (Chicago Daily Tribune, 1881, s. 4).

Fransa ise Bardo Antlaşması sonrasında Tunus'taki mevcut kurumlara ve Hüseyini Hanedanı'na dokunmamıştır. Fransa atadığı valileri vasıtasıyla Tunus'taki kontrolü ele geçirmiştir ama bir süre sonra Güney Tunus'ta çıkan direniş hareketleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Fransızlar Sfaks ve Gabes şehirlerindeki direnişi kırmak ve bu bölgeleri ele geçirmek için büyük çaba harcamıştır. Bu bölgelerden göçen

Tunuslular ise Trablus'a sığınmak zorunda kalmıştır. Fransızlar ilk kez Sultan II. Abdülhamid'i Trablus ve Tunus bölgesindeki Müslüman kitle üzerindeki etkisi nedeniyle "Panislam" hareket yapmakla suçlamıştır (Georgeon, 2006, s. 304, 305).

Osmanlı Devleti, Bardo Anlaşması sonrasında yaşanan Midhat Paşa'nın İzmir'de Fransız Konsolosluğuna sığınması ve ardından Fransızlar tarafından teslim edilmesi vb. olaylar sonrasında Tunus Meselesi'nde takip ettiği politikayı kısmen yumuşatmaya başlamıştır (Iowa County Democrat, 1881, s.1). Ancak Sultan II. Abdülhamid'in Tunus politikasında elini kolunu bağlayan asıl büyük problem İngiltere'nin Mısır'a tam olarak yerleşmek üzere harekete geçmesi olmuştur.

### **3. Sonuç**

Tunus'un 1881 yılında Fransa himayesine girmesi, Kuzey Afrika'daki güç dengelerini ve Osmanlı Devleti'nin diplomatik sınırlarını açık biçimde ortaya koymuştur. Bu sürecin uluslararası kamuoyundaki yansımaları, özellikle Amerikan basını üzerinden dikkatle izlenmiştir. Amerikan gazeteleri, Tunus'un stratejik, ekonomik ve demografik önemini ayrıntılı biçimde ele alarak okuyucularına bölgedeki gelişmeleri aktarmıştır. Bu bağlamda, Amerikan basını yalnızca bilgi aktarımı yapmakla kalmamış, aynı zamanda Avrupa devletlerinin politikalarını eleştirel bir gözle değerlendirmiştir.

Basın organları, Fransa'nın Tunus'u işgal etme gerekçelerini ayrıntılı biçimde analiz etmiş ve özellikle Fransız General Bréard'ın Bardo Antlaşması öncesi baskı ve tehditlerini okuyucularına aktarmıştır. Mehmed Sadık Paşa'nın Fransız askerleri ve diplomatları karşısında yaşadığı çaresizlik, Amerikan gazetelerinde geniş biçimde yer bulmuş; "Bardo Sarayı'na zorla silah sokulması", "üç saatlik ultiatom" ve

“sarayın kuşatılması” gibi ayrıntılar, Fransa’nın fiili baskısını somutlaştırmıştır.

Amerikan basını, Tunus Beyliği içindeki tartışmaları ve Mehmed Zerruk Paşa ile Bey arasındaki sert münazaraları da okuyucularına aktarmış, Fransız dayatmalarının Tunus yönetiminde yarattığı krizi detaylandırmıştır. Gazetelerde, Mehmed Sadık Paşa’nın “sarayın kuşatılması karşısında çaresiz kalışı” ve Mehmed Zerruk Paşa’nın “Harp buradan başlasın” çıkışı gibi olaylar öne çıkarılmıştır. Bu tür ayrıntılar, Amerikan okuyucularına yalnızca diplomatik gelişmeleri aktarmakla kalmamış, aynı zamanda Fransa’nın askeri ve siyasi baskısını da gözler önüne sermiştir.

Fransa’nın Tunus’u ilhak etmesi, Amerikan basınında farklı yönleriyle yorumlanmıştır. Bazı gazeteler, Tunus’un Osmanlı Devleti’ne olan zayıf bağlılığını ve Avrupa güçlerinin bölgedeki nüfuzunu öne çıkararak, işgalin uluslararası politikada “fırsatçılık” olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Diğer gazeteler ise Fransa’nın asıl amacının Cezayir ile Tunus’u birleştirerek demiryolu ve ticaret ağını geliştirmek olduğunu vurgulamış, işgalin ekonomik boyutuna dikkat çekmiştir.

Ayrıca, Amerikan basını Fransa’nın bu sürecin meşruiyetini sağlamaya yönelik propagandasını da ele almıştır. Gazeteler, Fransız kaynaklara dayanarak, “Fransa’nın Tunus’u ilhak etmeyeceği ve harekâtın esas amacının Tunus’u korumak olduğu” yönündeki resmi açıklamaları okuyucularına aktarmıştır. Ancak Amerikan basını, bu açıklamaların aksine, Fransızların fiili kontrolü ve bölgedeki askeri hareketliliği göz önünde bulundurarak, işgalin esas amacının stratejik ve ekonomik çıkarlar olduğunu vurgulamıştır.

Amerikan gazeteleri aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin tepkilerini de aktarmış; II. Abdülhamid’in Tunus’un kaybı karşısında duyduğu endişeler, “İslam dünyasının prestij kaybı”

ve Osmanlı haklarının ihlali gibi ifadelerle vurgulanmıştır. Tunus Beyi Mehmed Sadık Paşa'nın gönderdiği telgraflar, Amerikan basınında geniş yer bulmuş ve Fransız baskısı altında anlaşmayı zorla imzalamak zorunda kalışı detaylı biçimde açıklanmıştır.

Son olarak, Amerikan basını, Avrupa devletleri arasındaki stratejik rekabeti de ele almıştır. Bismarck'ın Fransa'ya dolaylı destek vermesi, İngiltere'nin Kıbrıs ve Akdeniz politikaları ile İtalya'nın Tunus'a yönelik olası tepkileri, gazetelerde kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler, okuyuculara yalnızca Tunus'un işgali değil, aynı zamanda 19. yüzyıl sonu uluslararası diplomasi ve sömürgecilik siyaseti hakkında kapsamlı bir perspektif sunmuştur.

Özetle, Amerikan basını, Tunus'un Fransa himayesi altına girmesi sürecini hem olayların detayları hem de uluslararası güç dengeleri açısından aktarmış; Fransa'nın baskı ve işgal politikalarını, Osmanlı Devleti'nin diplomatik sınırlarını, Tunus Beyliği'nin çaresizliğini ve Avrupa devletlerinin çıkar çatışmalarını geniş biçimde analiz etmiştir. Bu yönüyle Amerikan gazeteleri, tarihsel olayların anlaşılması ve Kuzey Afrika siyaseti ile Osmanlı-Fransız ilişkilerinin değerlendirilmesi açısından önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

## KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1969). *The young Turks and the Ottoman national movement*. Oxford University Press.
- Ahmad, F. (1993). *The making of modern Turkey*. Routledge.
- Alexandria Gazette. (1881, May 28). Turkey and Tunis, s. 2.
- Alexandria Gazette. (1881, May 3). The War in Tunis, s. 2.
- Atabaş, C. (2023). Tunus'un statükosu sorunu ve 1871 Fermanı. *Bellekten*, 87(309).
- Bosworth, R. (1996). *Italy and the wider world: 1860–1960*. Routledge.
- Buzpınar, Ş. T. (2010). Şeyh Zafir. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 39. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Chicago Daily Tribune. (1873, January 31). Torture in the East, s. 7.
- Chicago Daily Tribune. (1878, September 16). Foreign, s. 2.
- Chicago Daily Tribune. (1881, June 15). England, France and Tunis, s. 4.
- Chicago Daily Tribune. (1881, May 13). Tunis, s. 5.
- Chicago Daily Tribune. (1881, May 22). Tunis, s. 6.
- Clancy-Smith, J. A. (1994). *Rebel and Saint: Muslim Notables, Populist Protest, Colonial Encounters (Algeria and Tunisia, 1800–1904)*. University of California Press.
- Cleveland, W. L., & Bunton, M. (2016). *A history of the modern Middle East*. Westview Press.
- Daily Globe. (1878, September 17). The Old World, s. 1.
- Daily Globe. (1881, April 12). War cloud in Europe, s. 1.

- Georgeon, F. (2006). *Sultan Abdülhamid* (A. Berktay, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Grenville, J. A. S. (2000). *Europe reshaped 1848–1878*. Wiley-Blackwell.
- Hanioğlu, M. Ş. (2008). *A brief history of the late Ottoman Empire*. Princeton University Press.
- Helena Weekly Herald. (1878, August 22). The French share of spoil, s. 2.
- Iowa County Democrat. (1881, May 27). Telegraphic, s. 1.
- Karcı, E. (2007). Osmanlı kaynaklarına göre Fransa'nın Tunus'u işgali (Basılmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Köprülü, F. (1979). Tunus. *İslâm Ansiklopedisi*, 12. MEB Yayınları.
- Langer, W.L. (1931). *European Alliances and Alignments, 1871-1890*, New York: Alfred A. Knopf.
- Ling, D. (1973). *Tunisia, from protectorate to republic*. Indiana University Press.
- Mack Smith, D. (1997). *Modern Italy: A Political History*. University of Michigan Press.
- Maksudoğlu, M. (1986). Tunus'un Osmanlı Devleti'nden ayrılması. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4.
- Memphis Daily Appeal. (1881, May 12). Wreck and Rapine, s. 1.
- Memphis Daily Appeal. (1881, May 6). Indications, s. 1.
- Millman, R. (1979). *Britain and the Eastern Question*. Oxford University Press.

- Mower County Transcript. (1873, February 13). Torture in the East, s. 7.
- National Republican. (1881, May 14). Tunis and France, s. 1.
- Özdemir, M. (2003). Bir Zırvata Olayı: Fransa'nın Tunus'u işgali. *Belleten*, 6 (243). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Perkins, K. J. (2004). *A history of modern Tunisia*. Cambridge University Press.
- Portland Daily Press. (1881, April 11). Fighting between the French and the Tunis marauders, s. 2.
- Portland Daily Press. (1881, May 16). Foreign, s. 2.
- Savannah Morning News. (1881, April 28). France and Tunis, s. 1.
- Savannah Morning News. (1881, May 13). The Tunisian Muddle Thickening, s. 1.
- Shaw, S. J., & Shaw, E. K. (1977). *History of the Ottoman Empire and modern Turkey (Vol. 2)*. Cambridge University Press.
- Sütçü, T. (2004). Sosyal bilimlerde araştırma kaynağı olarak almanaklar, salnameler ve yıllıklar. *İlmî Araştırmalar*, 18.
- The Daily Dispatch. (1878, September 17). Latest foreign news, s. 3.
- The Daily Dispatch. (1881, May 13). Tunisian Affairs, s. 3.
- The New York Times. (1881, May 15). French Arms in Tunis, s. 1.
- The New York Times. (1881, May 21). France and Her Policy in North Africa, s. 1.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı tarihi (C.4)*. Ankara Üniversitesi Yayınları.

Wheeling Register. (1881, May 12). The Tunis Expedition, s. 1.

**SİYASİ TARİH ALANINDA  
AKADEMİK TARTIŞMALAR**

**yaz**  
yayınlari

YAZ Yayınları  
M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3  
İscehisar / AFYONKARAHİSAR  
Tel : (0 531) 880 92 99  
yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com